

Volný čas dětí v dětských domovech

Bakalářská práce

Studijní program:

B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor:

Speciální pedagogika pro vychovatele

Autor práce:

Kateřina Borisjuková

Vedoucí práce:

Mgr. Jana Pittnerová

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání bakalářské práce

Volný čas dětí v dětských domovech

Jméno a příjmení: **Kateřina Borisjuková**
Osobní číslo: P17000380
Studijní program: B7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika pro vychovatele
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

Cíl bakalářské práce: Zjistit jak tráví děti z dětského domova volný čas a jaké volnočasové aktivity mohou využívat.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazování.

Při zpracování bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

- BENDL, S., 2015. Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4248-9.
- HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J., 2011. Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0030-7.
- JEDLIČKA, R., 2015. Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5447-5.
- SOBOTKOVÁ, I., 2001. Psychologie rodiny. Praha: Portál. ISBN 80-7178-559-8.
- ŠKOVIERA, A., 2007. Dilemata náhradní výchovy: teorie a praxe výchovné péče dětí v rodině a v dětských domovech. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.

Vedoucí práce:

Mgr. Jana Pittnerová
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

3. dubna 2019

Předpokládaný termín odevzdání:

30. dubna 2020

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 3. dubna 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

18. dubna 2020

Kateřina Borisjuková

Poděkování

Můj velký dík patří vedoucí této práce, paní Mgr. Janě Pittnerové, jejíž pomoc, odborné vedení a trpělivost zásadním způsobem přispěly ke vzniku bakalářské práce.

Dále bych ráda poděkovala dětským domovům v Jablonném v Podještědí a ve Frýdlantu v Čechách, kde bylo díky jejich ochotě možno provést dotazníkové šetření.

V Liberci, 23. 4. 2020

Kateřina Borisjuková

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na volný čas dětí v dětských domovech. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Cílem práce je zjistit, jak tráví děti z dětského domova volný čas a jaké volnočasové aktivity mohou využívat.

Teoretická část definuje volný čas, jeho vývoj, funkci. Zdůrazňuje význam pedagogického ovlivňování volného času v životě dětí. Popisuje instituce a zařízení pro zájmové vzdělávání. V dalších kapitolách se vysvětluje systém školských ústavních zařízení, jejich úloha v péči o děti. Podrobně se věnuje vývoji dětí obecně, ale poukazuje současně i na zvláštnosti psychického vývoje dětí z dětských domovů.

V praktické části bylo realizováno průzkumné šetření metodou dotazování. Dotazník byl zaměřen na zmapování názorů dětí ze dvou dětských domovů na možnosti trávení volného času. Zjištěné poznatky byly graficky znázorněny a komentovány. Bakalářská práce přináší poznatky ze života dětí v dětských domovech, o jejich způsobu života a volnočasových programech.

Klíčová slova: volný čas, dětský domov, volný čas dětí, psychický vývoj dětí

Annotation

The bachelor's thesis is focused on the leisure time of children in children's homes. It is divided into theoretical part and practical part. The aim of the thesis is to find out how children from children's homes spend their free time and which leisure activities they can do.

The theoretical part defines leisure time, its development and functions. It describes the existing institutions and facilities for leisure-based education. In the following chapters, the system of institutional education facilities and their role in care for children. It describes in depth the development of children in general, but simultaneously, it points out the particulars of psychic development of children from children's homes.

In the practical part, a research was conducted by means of survey. The questionnaire was focused on mapping the opinions of children from two children's homes on the options of spending free time. The results were visualised in the form of graphs and further commented. This bachelor's thesis brings observations from the lives of children in children's homes, their way of life and on leisure-time programmes.

Key words: leisure time, children's home, leisure time of children, psychic development of children

Obsah

Seznam tabulek.....	10
Seznam grafů.....	10
Seznam použitých zkratk a symbolů	11
Úvod	12
1 Volný čas	14
1.1 Čas	14
1.2 Definice volného času.....	14
1.3 Vývoj fenoménu volného času.....	15
1.4 Počátky výchovy ve volném čase	16
1.5 Význam pedagogického ovlivňování volného času	17
1.6 Instituce pro výchovnou práci s mládeží mimo vyučování	18
2 Ústavní a ochranná výchova.....	20
2.1 Zařízení pro preventivně výchovnou, ústavní a ochrannou výchovu	20
2.2 Středisko výchovné péče	20
2.3 Ústavní a ochranná výchova	20
2.4 Dětský domov.....	21
2.4.1 Děti zanedbané.....	21
2.4.2 Děti citově deprivované.....	22
2.4.3 Děti týrané a zneužívané.....	22
2.4.4 Děti s poruchami chování.....	23
2.4.5 Děti s různou kombinací poruch.....	23
2.4.6 Děti osiřelé	24
2.4.7 Děti sociálně osiřelé.....	24
3 Psychický vývoj dětí a dospívajících	25
3.1 Psychologická charakteristika vývoje dětí	25
3.2 Prenatální období.....	26
3.3 Novorozenecké období	26
3.4 Kojenecké období	27
3.5 Batolecí období.....	28
3.6 Předškolní období	29
3.7 Mladší školní věk	31
3.8 Období dospívání	31
3.9 Zvláštnosti psychického vývoje dětí z dětských domovů.....	33
3.9.1 Snížená sociální adaptace dětí	33
3.9.2 Psychická deprivace.....	33
3.9.3 Subdeprivace v dospělosti	34
3.9.4 Snížená schopnost socializace a adaptace na neústavní život	34
4 Cíl a otázky průzkumného šetření	35
4.1 Cíl práce.....	35
4.2 Průzkumné otázky.....	35
5 Metodika práce	36
5.1 Charakteristika souboru respondentů.....	36
5.2 Metody	36
5.2.1 Dotazník	36
5.3 Průběh průzkumného šetření	38

6. Výsledky průzkumného šetření.....	38
6.1 Vyhodnocení dotazníku.....	38
6.2 Vyhodnocení průzkumných otázek	51
7 Diskuze a návrhy opatření.....	56
7.1 Navrhovaná opatření do praxe	59
Závěr	61
Použité zdroje.....	63
Seznam příloh.....	66
Příloha č. 1: Ukázka dotazníku	67
Příloha č. 2: Výňatek z vnitřního řádu DD Jablonné v Podještědí: Organizace výchovně vzdělávacích činností.....	69
Příloha č. 3: Výňatek z vnitřního řádu DD Frýdlant: Organizace zájmových činností....	71

Seznam tabulek

- Tabulka č. 1 Identifikace souboru respondentů dle pohlaví
- Tabulka č. 2 Identifikace souboru respondentů dle věku
- Tabulka č. 3 Množství volného času, který mají děti pro sebe ve všední den
- Tabulka č. 4a Zájmy, kterým se děti věnují ve volném čase
- Tabulka č. 4b Jiné zájmy, které děti uvedly mimo nabídku dotazníku
- Tabulka č. 5 Místa, kde děti navštěvují zájmové kroužky
- Tabulka č. 6 Množství volného času, který mají děti pro sebe během víkendu za den
- Tabulka č. 7a Důležitost volného času dle názoru dětí
- Tabulka 7b Důvody, proč je volný čas pro děti důležitý, dle jejich názoru
- Tabulka č. 8 Dostatečnost nabídky volnočasových aktivit dle názoru dětí
- Tabulka č. 9 Aktivity, kterým by se děti rády věnovaly
- Tabulka č. 10 Typ trávení volného času, který děti upřednostňují
- Tabulka č. 11 Jak děti vnímají volnočasové aktivity z hlediska odpočinku a relaxace

Seznam grafů

- Graf č. 1 Identifikace souboru respondentů dle pohlaví
- Graf č. 2 Identifikace souboru respondentů dle věku
- Graf č. 3 Množství volného času, který mají děti pro sebe ve všední den
- Graf č. 4a Zájmy, kterým se děti věnují ve volném čase
- Graf č. 4b Jiné zájmy, které děti uvedly mimo nabídku dotazníku
- Graf č. 5 Místa, kde děti navštěvují zájmové kroužky
- Graf č. 6 Množství volného času, který mají děti pro sebe během víkendu za den
- Graf č. 7a Důležitost volného času dle názoru dětí
- Graf č. 7b Důvody, proč je volný čas pro děti důležitý, dle jejich názoru
- Graf č. 8 Dostatečnost nabídky volnočasových aktivit dle názoru dětí
- Graf č. 9 Aktivity, kterým by se děti rády věnovaly
- Graf č. 10 Typ trávení volného času, který děti upřednostňují
- Graf č. 11 Jak děti vnímají volnočasové aktivity z hlediska odpočinku a relaxace

Seznam použitých zkratek a symbolů

aj.	a jiné
apod.	a podobně
tzv.	takzvaný
např.	například
mj.	mimo jiné
příp.	případně
popř.	popřípadě
atd.	a tak dále
ČR	Česká republika
YMCA	křesťanské sdružení mladých mužů (angl. Young Men's Christian Association)
YWCA	křesťanské sdružení mladých žen (angl. Young Women's Christian Association)
SVČ	středisko volného času
ŠK	školní klub
ŠD	školní družina
DM	domov mládeže
DD	dětský domov
CAN	syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (child abuse and neglect)
ADHD	porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou (attention deficit hyperactivity disorder)
ADD	porucha pozornosti hyperaktivitou (attention deficit disorder)
PO	průzkumná otázka

Úvod

Otázka volného času je často diskutovaným tématem naší společnosti. Pro každého z nás má jinou hodnotu. Pro někoho může být seberealizací, pro někoho relaxací a odpočinkem a pro další jen nudou. Smysluplné využívání volného času si musíme osvojovat již od dětství. Kvalitní volnočasové aktivity dětí a mládeže by měly být v popředí zájmů nás všech, protože jsou účinné v rámci primární prevence. Kvalitní herní činnosti pomáhají budovat kvalitní hodnotový systém dítěte. Rozvíjí jeho schopnosti, dovednosti, kreativitu.

Existují četné studie o tom, že na dnešní děti je vyvíjen velký tlak na výkon. Řada dětí je přetěžována přílišnou mírou aktivit, školním výkonem, prakticky mají přehnaně zorganizovaný celý den. Tento trend je patrný i mezi dospělými, shon a neustálá aktivita, jako by byla podmínka jejich úspěšnosti.

Proto jsme se v naší bakalářské práci zajímali o děti z kolektivních zařízení, kde čas je organizovaný a má svoji strukturu. Vybrali jsme si děti ze dvou dětských domovů se snahou zjistit, zda vůbec mají volný čas, tedy čas, kde jen ony samy rozhodují o tom, čemu se budou věnovat. Nebo zda jsou ústavním systémem přetížené. Zajímalo nás, zda jsou jim umožněny kvalitní volnočasové aktivity a jaký mají na ně názor. Cílem tedy bylo zjistit, jak tráví děti z dětského domova volný čas a jaké volnočasové aktivity mohou využívat.

V teoretické části definujeme volný čas, jeho vývoj, funkci. Zdůrazněn je význam pedagogického ovlivňování volného času v životě dětí. Popisujeme instituce a zařízení pro zájmové vzdělávání. V dalších kapitolách se vysvětluje systém školských ústavních zařízení, jejich úloha v péči o děti. Podrobně se věnujeme vývoji dětí, ale poukážeme i na zvláštnosti psychického vývoje dětí z dětských domovů.

V praktické části jsme uskutečnili průzkumné šetření metodou dotazování. Dotazník, který jsme sestavili, byl zaměřen na zmapování názorů dětí ze dvou dětských domovů na možnosti trávení volného času. Získané informace jsme graficky znázornili a okomentovali. Domníváme se, že zjištěné poznatky této bakalářské práce by mohly být přínosem nejen pro děti a jejich vychovatele, kteří zatím nejvíce ovlivňují jejich volný čas, ale i ředitele a vedoucí pracovníky dětských domovů, kteří tvoří vnitřní řády.

V nich je třeba pamatovat na dostatek volného času a dostatek smysluplných volnočasových aktivit.

1 Volný čas

1.1 Čas

Čas je dimenzí lidského života od počátku až do konce. Člověk se díky času orientuje, v čase plánuje, zpětně se ohlíží a vzpomíná. Čas je pro každého z nás neoddelitelnou součástí žití a prožívání. Pravidelně se opakující roční období, měsíce v roce, dny v týdnu, střídání dne a noci – to všechno jsou jevy, bez nichž si neumíme představit život. „Čas je základní dimenzí, velkou jistotou a šancí lidského života. V jeho průběhu se člověk setkává s příznivými i negativními podmínkami a vlivy, které jeho prožívání někdy podporují a stimulují, jindy však brzdí nebo znemožňují. Všechny zřetele jsou pro něj výzvou, se kterou se musí trvale vyrovnávat. Časové vymezení jeho života předpokládá a vyžaduje, aby člověk usiloval o to, čas svého života zhodnocovat co nejlépe, a v tomto směru jednal aktivně“ (Hájek, aj. 2008, s. 10).

1.2 Definice volného času

Volný čas je v současné době významnou oblastí života a výchovy jak rodinné, tak institucionální. Volný čas má být časem, ve kterém je prostor na hledání nových cest (Hofbauer 2004, s. 9). Volný čas jako fenomén má vedle dalších sociálních institucí za sebou poměrně krátkou historii. Je totiž z velké části ovlivněn společenskými podmínkami, umožňujícími jeho vznik a rozvoj a především pak jeho výchovné zhodnocování. To je opět závislé na přístupech jedinců, skupin, případně celých generací, na různosti sociálních a výchovných prostředí (Hofbauer 2004, s. 10–11).

Volný čas můžeme definovat jako „...čas, kdy člověk nevykonává činnost pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život“ (Hofbauer 2004, s. 13). Někdy se také definuje jako „čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností“ (Hofbauer 2004, s. 13). Jiní autoři říkají, že „Volný čas je částí lidského života mimo čas pracovní (návštěva školy a pracovní proces) a tzv. čas vázaný, který zahrnuje biofyziologické potřeby člověka (spánek, jídlo, osobní hygienu), chod rodiny, provoz domácnosti, péči o děti, dojíždění za prací a další nutné mimopracovní povinnosti. Volný čas je dobou, kterou má po splnění těchto potřeb a povinností člověk k dispozici pro činnost sebeurčující a sebeutvářející“ (Hájek, aj. 2008, s. 10). Do zmíněné „činnosti sebeurčující

a sebeutvářející“ jsou pak zahrnovány odpočinek a zábava, rozvoj zájmové sféry, zlepšení kvalifikace, účast na veřejném životě (Hájek, aj. 2008, s. 10).

Jak z výše uvedeného vyplývá, volný čas v rámci lidského života není zdaleka jen nějakým přidruženým jevem, ale je to především oblast aktivizace a motivace, prostor pro další utváření osobnosti, směřování k *vyšším cílům*. Známe ostatně z Maslowovy pyramidy potřeb posloupnost, z níž vyplývá, že tyto cíle mohou být plněny za předpokladu, že jsou předem naplněny potřeby nižší, tedy základní tělesné, fyziologické. Dále musí následovat splnění potřeby bezpečí a jistoty, lásky, přijetí a sounáležitosti, sebeúcty, potřeby znalostí a porozumění, estetických potřeb a na vrcholu všech pak najdeme potřebu sebeaktualizace či seberealizace, která má místo především právě v oblasti volného času, byť ne jen tady (Mareš 2013, s. 253).

1.3 Vývoj fenoménu volného času

Společenské podmínky (dělba práce ve společnosti, délka pracovní doby, charakter lidské práce apod.) nebyly však vždy takové, jak je známe dnes. Volný čas je fenoménem především posledních dvou set let. V období průmyslové revoluce dochází ke zkrácení pracovní doby u dospělých a k jejímu rušení u dětí a mládeže. V souvislosti s urbanizací jsou také volný čas a aktivity s ním spjaté kumulovány do měst. Vzniká tak objem času, o jehož náplni si může rozhodnout každý sám, lidé přestávají být nevolníci své půdy. Pro tento čas je pak charakteristická tzv. *neutilitárnost* – lidé si mohou dovolit věnovat se aktivitám jen ze zájmu, není primárně nutný viditelný užitek (Hofbauer 2004, s. 12). „V první polovině 19. století průměrná denní pracovní doba činila 12–14 hodin. Po desetiletích sociálních bojů a úsilí o legislativní vymezení její maximální délka klesla postupně až na 8 hodin denně a 48 hodin týdně. Kolem roku 1900 v Evropě převládal ještě šedesátihodinový pracovní týden; počátkem třicátých let 20. století byl však v mezinárodním měřítku vytyčen požadavek jeho omezení na 40 hodin a s perspektivou dalšího snižování. Po přerušení tohoto vývoje druhou světovou válkou (1939–1945) a obnovou v prvních poválečných letech se snahy o čtyřicetihodinový pracovní týden objevily opět koncem padesátých let minulého století“ (Hofbauer 2004, s. 26). Diskuse o délce pracovní doby pokračovala i nadále, postupně došlo k dalším změnám, jednou z hlavních bylo např. zavedení pětidenní pracovní doby (Hofbauer 2004, s. 26). Všechny tyto události byly zároveň součástí širšího procesu emancipace ve společnosti, snahy o národnostní emancipaci, politickou emancipaci určitých

společenských vrstev - rolníků, dělníků, žen. Obdobný proces proběhl také v případě dětí. Již zmíněné rušení dětské práce a postupné zpřístupnění vzdělání, realizace zdravotních a sociálních potřeb, možnosti seberealizace ve volném čase. Jak jsme také již zmínili, tyto tendence byly ve válečných letech odsunuty na vedlejší kolej. Po konci války se však postupně společnost k aktivnímu využívání volného času zase vrací (Pávková, aj. 2008, s. 20).

Dnes jsme se dostali do doby, kdy fenomén volného času je neoddelitelnou složkou lidského života, dokonce v současnosti tvoří největší díl z celkového objemu času člověka. To se promítá nejen na délce denní pracovní doby, ale i na počtu pracovních dní za týden a za rok, či na poměrném množství let, které dnes člověk tráví v pracovním procesu. Pomyslné druhé místo pak zaujímá množství času věnované běžným životním potřebám a až na třetím místě je oblast práce (Hofbauer 2004, s. 27).

1.4 Počátky výchovy ve volném čase

Vznik výchovy ve volném čase, či jak dnes říkáme pedagogiky volného času, má svůj původ již v době po třicetileté válce (tedy po roce 1648). Tehdy dochází k proměnám společnosti ve smyslu oddělování místa bydliště, pracoviště a místa určeného pro trávení volného času. Bohatší měšťané si staví domy mimo město, určené k rekreaci, v centrech měst se pak zakládají spolky, kluby, kavárny apod. Tento jev můžeme v ještě intenzivnější míře pozorovat především od první poloviny 19. století kdy, jak již bylo výše zmíněno, se rozběhla průmyslová revoluce a přinesla s sebou i tyto zásadní změny. Cílem dělnické třídy bylo v té době získat postupně co nejvíce času na regeneraci a obnovu sil k práci, později také na sebevzdělávací, zájmovou, sociální, či jinou veřejnou činnost. S přičiněním obcí, sdružení dospělých i mladých, osvědčených pedagogů a lékařů či veřejných pracovníků postupně vznikaly nové typy činností a relaxačních institucí. Jsou zakládány vzdělávací, umělecké, turistické a další spolky, pořádají se výlety, slavnosti apod. Čas strávený v pracovním procesu postupně ztrácí převahu (Pávková, aj. 2008, s. 21).

Od začátku byly všechny tyto zmíněné aktivity organizovány ve dvou hlavních proudech. Tím prvním byly volnočasové činnosti určené primárně pro dospělé, příležitostně zaměřené i na děti. „Byly to například tělovýchovné a později také sportovní činnosti, hřiště, cvičiště, tělocvičny a další zařízení tělovýchovných sdružení (např. u nás aktivity a zařízení tělovýchovné organizace Sokol založené v roce 1862),

kteře později rozvíjely také další aktivity (loutková divadla, knihovny, společenský a veřejný život); o něco později se k nim přiřazovaly aktivity, sdružení a zařízení dělnických spolků a organizací“ (Pávková, aj. 2008, s. 21). Vedle v té době dominantního proudu volného času dospělých začaly postupně vznikat také sdružení a spolky, které byly zaměřeny na trávení volného času dětí a mládeže. Byl to zcela nový prostor pro výchovu a působení na mladou generaci. „V Anglii to byla například sdružení mladých křesťanských mužů a žen YMCA a YWCA (od druhé poloviny 19. století), jež vytvořila i mezinárodní struktury; na počátku 20. století skautské hnutí iniciované jednak severoamerickým spisovatelem Ernestem Thompsonem Setonem (1860–1946), jednak anglickým generálem Robertem Baden-Powellem (1859–1941); klubovny a tábory dalších sdružení dětí a mládeže, jejichž spektrum se rychle diferencovalo“ (Pávková, aj. 2008, s. 21–22).

I v dalších letech následoval rozvoj klubů, táborů, letních a ozdravných pobytů pro mládež. Úspěch měly tyto aktivity i díky příznivému ekonomickému a politickému vývoji. Rychlý rozvoj bylo možno pozorovat především v západoevropských zemích a v Anglii, u nás byl tento trend lehce opožděn a práce v této oblasti byla cílena především na sociálně slabé, či jinak znevýhodněné děti a mládež (Pávková, aj. 2008, s. 22).

1.5 Význam pedagogického ovlivňování volného času

Význam výchovného zhodnocování volného času v současné společnosti stále roste. Jako důležitou vidíme vyváženost jednotlivých složek, tedy času věnovaného rodině, pracovnímu zapojení, volnočasovým aktivitám a veřejně prospěšnému působení (Hofbauer 2004, s. 11). Terminologie spojená s volným časem se v minulosti, především od 60. let minulého století, intenzivně vyvíjela a stále se vyvíjí. Stále více dnes volnému času rozumíme jako systému dobrovolně provozovaných aktivit, postupně také čím dál více doceňujeme komplexnost a již zmíněnou vyváženost (Hofbauer 2004, s. 13).

Volný čas, respektive jeho pedagogické ovlivňování, má dnes mj. také význam preventivní. Aktivity ve volném čase by měly podporovat utváření mezilidských vztahů, přispívat k jejich kultivaci. V případě dětí a dospívajících je oblast volného času podstatnou oblastí socializace a to, jak a s kým mladí tráví svůj volný čas, do značné míry ovlivňuje jejich směřování ve společnosti. „Je zřejmé, že způsob využívání volného času u dětí je ovlivněn sociálním prostředím. Zvláště silný je vliv rodiny. Rodiče slouží

svým dětem jako vzory, buď pozitivní, či negativní. Rodiny, které neplní dobře svou výchovnou funkci, se velmi často vyznačují nezájmem o to, jak dítě tráví svůj volný čas. Školy, výchovná zařízení i další subjekty mají možnost tento nedostatek do určité míry kompenzovat kvalifikovaným pedagogickým vedením“ (Pávková, aj. 2008, s. 15). V případě, že se tato kompenzace nepodaří, vzniká riziko, že se dítě či mladistvý snadno dostane pod vliv nevhodné skupiny vrstevníků, jež je ohrožena sociálně patologickými jevy, jako je agresivita, vandalismus, alkoholismus, brutalita, nežádoucí sexuální chování, drogy apod. Období dospívání je tím více ohrožené faktem, že právě v této fázi mají vrstevnické skupiny pro mladého člověka velmi zásadní význam, a tím spíše podléhá jejich vlivu, jak pozitivnímu, tak negativnímu (Pávková, aj. 2008, s. 15).

Domníváme se tedy, že právě pro děti ze sociálně slabých rodin a z nepodnětného prostředí je správné výchovné působení ve volném čase zásadní. Tyto děti jsou totiž nepříznivě ovlivňovány absencí pozitivních sociálních vazeb a pozitivních vzorů, nedostatkem citu, pocity, že o ně nikdo nemá zájem. Často se potýkají též s neúspěchy ve škole, pocity nudy atd. To vše působí negativně na formování osobnosti dítěte, na jeho smýšlení o sobě samém (Pávková, aj. 2008, s. 16). Pávková dále uvádí, že dalším významně působícím vlivem na vývoj jedince je vliv hromadných sdělovacích prostředků, mezi něž na první místo řadí televizi. Můžeme usuzovat, že v dnešní době je hlavním médiem působícím na mladé lidi internet a sociální sítě. Jejich negativní dopad je možná ještě silnější a škodlivější, jelikož na rozdíl od televize, kde dítě „jen“ sleduje nevhodný obsah, je na sociálních sítích navíc obrovské riziko zneužívání dětí, kyberšikany, vydírání apod.

1.6 Instituce pro výchovnou práci s mládeží mimo vyučování

V současnosti existuje v České republice soustava institucí zajišťujících výchovu mimo vyučování. Jsou to jednak školská zařízení pro zájmové vzdělávání, jednak výchovná a ubytovací zařízení (Hájek, aj. 2008, s. 141).

Mezi školská zařízení pro zájmové vzdělávání radíme (dle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů) střediska volného času, školní družiny a školní kluby. „Střediska volného času (dále SVČ) jsou zpravidla právní subjekty. Domovy dětí a mládeže jsou zařízení s širokou zájmovou působností. Pokud se zabývají pouze jednou zájmovou oblastí, mají název stanice zájmových činností. Jejich služby (stejně jako ostatních

zařízení zájmového vzdělávání) mohou jako účastníci využívat děti, žáci, studenti, pedagogové, rodiče s dětmi, příp. další zájemci“ (Hájek, aj. 2008, s. 142). Zájmové vzdělávání v SVC má zákonem stanoveny následující formy. Jedná se zejména o zájmovou činnost příležitostnou, zájmovou činnost pravidelnou, táborovou činnost, osvětovou činnost, individuální práci s účastníky vedoucí k rozvoji nadání, nabídku otevřených spontánních aktivit, či organizaci soutěží a přehlídek vyhlašovaných nebo spoluvyhlašovaných Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy České republiky (Hájek, aj. 2008, s. 142–143).

Školní družiny obvykle bývají zřízené při základních školách, mohou ale existovat i samostatně. Forma činnosti školní družiny je v zásadě pravidelná, případné příležitostné aktivity jsou nad rámec základní činnosti. Kromě jiného mají mít žáci ve školní družině prostor pro přípravu na školní vyučování (Hájek, aj. 2008, s. 144–145). Dále pak má v činnosti školní družiny své nezastupitelné místo hra, jež je pro děti zdrojem uvolnění a kladných emocí (Hájek, aj. 2008, s. 147).

Školní klub je místo určené žákům druhého stupně základních škol a nižších ročníků víceletých gymnázií. Školní klub (ŠK) a školní družina (ŠD) mohou spolupracovat a vytvářet jeden organizační celek. „Základem činnosti ŠK jsou zájmové aktivity organizované formou různých kroužků, příležitostných akcí a aktivit i průběžnou nabídkou spontánních činností. Do ŠK se mohou žáci přihlásit k pravidelné docházce nebo jen do některých kroužků. ... Omezovat činnost ŠK jen na sociální službu – dozor nad žáky – mezi dopoledním a odpoledním vyučováním neodpovídá poslání tohoto zařízení. V obcích, kde není zřízeno středisko volného času dětí a mládeže, může klub přebírat jeho funkci“ (Hájek, aj. 2008, s. 147).

Mezi školská výchovná a ubytovací zařízení řadíme domovy mládeže, internáty, školy v přírodě. Jejich smyslem je zajištění žákům a studentům ubytování, stravování, celodenní výchovu, vzdělávání, sportovní a další činnosti v čase mimo školní vyučování (Hájek, aj. 2008, s. 147). „Domov mládeže (dále DM) je školské zařízení, které zabezpečuje žákům středních škol a vyšších odborných škol kvalifikované výchovné působení, ubytování a stravování. Obsah výchovné činnosti v DM navazuje na obsah vzdělávací práce střední školy. DM mohou být součástí střední školy nebo jsou samostatné a slouží žákům více škol“ (Pávková, aj. 2008, s. 127).

2 Ústavní a ochranná výchova

2.1 Zařízení pro preventivně výchovnou, ústavní a ochrannou výchovu

Jedním z nejzásadnějších vlivů a činitelů, které se podílejí na vývoji a formování dítěte, jeho osobnosti, charakteru, postojů a hodnot, je jeho biologická rodina. Zde se dítě setkává se vzory, které působí pozitivně nebo negativně na jeho individuální vývoj. Rodina má kromě jiných funkcí především funkci výchovnou. Ne vždy je však výchova zajišťována správně a dostatečně, případně některé další potřeby dítěte nemusí být naplňovány v potřebné míře. Také různé krizové situace, které mohou v rodině nastat, mají na dítě podstatný vliv. Mezi ně patří například rozvod rodičů, absence jednoho z rodičů, nebo nový partner matky či otce (Pávková, aj. 2008, s. 133–134). V takových případech je někdy zapotřebí podpořit výchovu dítěte jinou formou. Selhává-li rodinná výchova, může pomoci preventivně středisko výchovné péče. Není-li pro zdravý vývoj dítěte únosné, aby dále setrvalo ve své původní rodině a nenajde-li se pro něj jiná forma náhradní rodinné péče, pak je dítě obvykle umístěno do zařízení ústavní či ochranné výchovy.

2.2 Středisko výchovné péče

„Střediska výchovné péče poskytují všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti“ (Pávková, aj. 2008, s. 134). Jak z výše uvedeného plyne, střediska výchovné péče mají tedy preventivní charakter, jejich smyslem je podchytit rizikové klienty a předcházet tak rozvoji delikvence, kriminality, užívání drog, ale také pomáhat dětem při řešení šikany apod.

2.3 Ústavní a ochranná výchova

V souladu se zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči a o změně dalších zákonů, dělíme tato školská zařízení na diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

Diagnostické ústavy mají za úkol na základě komplexního vyšetření dítěte jeho následné umístění do dětského domova, dětského domova se školou, nebo do

výchovného ústavu (Pávková, aj. 2008, s. 136). Dětské domovy se školou poskytují péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, u kterých se vyskytují závažné poruchy chování, jež znemožňují vzdělávání dítěte ve škole mimo dětský domov. Výchovné ústavy zajišťují výchovnou péči dětem starším 15 let, které mají závažné poruchy chování, a kterým byla soudem nařízena ústavní výchova, nebo uložena ochranná výchova (Pávková, aj. 2008, s. 138).

„Dětský domov (dále DD) je výchovné zařízení pro ústavní výchovu dětí. Zajišťuje výchovnou, hmotnou a sociální péči dětem, které nemohou být ze závažných důvodů vychovávány ve vlastní rodině, nemohou být osvojeny, nebo umístěny v jiné formě rodinné péče. Pečuje o děti zpravidla od 3 do 18 let, popř. do ukončení přípravy na povolání“ (Hájek, aj. 2008, s. 149). Děti, které přicházejí do dětského domova, mají tento pobyt nařízený soudem. Problematikou dětí z dětských domovů se budeme v následující kapitole podrobně zabývat.

2.4 Dětský domov

Typickými klienty dětských domovů jsou děti, které ve velké většině mají své rodiče, nicméně rodinné prostředí bývá nepodnětné a z mnoha různých dalších důvodů nevyhovující pro zdravý vývoj dítěte. Navzdory tomu je odloučení od rodiny pro dítě velkým citovým zásahem a může ho vnímat jako neoprávněné a nespravedlivé. Mezi typické případy dětí přijímaných do dětských domovů patří:

2.4.1 Děti zanedbané

Zanedbávání dětí je jednou z forem syndromu CAN (syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte). Zanedbávání je na rozdíl od fyzického týrání a zneužívání někdy těžko rozpoznatelné, děti zanedbané jsou nejhůře zjištělnou skupinou dětí se syndromem CAN. Také mu není věnována dostatečná pozornost jak v laické, tak odborné veřejnosti. „Zanedbávání dětí je třeba považovat za jeden z nejzávažnějších sociálně patologických jevů, k nimž může v rodině docházet. Bohužel jde o jev poměrně rozšířený, přestože je často schován pod povrchem a naši pozornost upoutá mnohdy až ve chvíli, kdy jde o jeho závažnou nebo chronickou podobu, která dítě zásadním způsobem ohrožuje nebo poškozují“ (Ptáček, aj. 2016, s. 11). Zanedbávání je v současné době jedním z nejčastějších způsobů ohrožení dětí. Často k němu dochází zároveň s fyzickým týráním, byť se jedná o dvě odlišné formy ohrožení. Na rozdíl od týraného dítěte není zanedbané dítě obětí agresivity, nýbrž neaktivity

a nezájmu dospělé osoby (tamtéž, s. 25). „Zdravotní komise Rady Evropy v roce 1992 definovala zanedbávání jako nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu ve vývoji dítěte anebo ohrožuje život dítěte“ (Ptáček, aj. 2016, s. 26). Zanedbávání se projevuje v oblasti tělesné, psychické a emoční i sociální. Společné pro všechny tyto typy je poškození osobnosti dítěte, v krajním případě vedoucí až ke smrti (Dunovský, aj. 1995, In: Ptáček, aj. 2016, s. 26).

2.4.2 Děti citově deprivované

Dětmi citově, či psychicky deprivovanými se u nás velmi podrobně zabývali Matějček a Langmeier. Zájemem jejich bádání byly děti psychicky deprivované především v ústavech, nicméně jak Matějček (2011) sám uvádí, k citové deprivaci může nezřídka docházet i v rodinném prostředí, a naopak ústavní výchova nemusí vždy znamenat deprivaci dítěte. Mnohdy také vidíme, že deprivace v rodině předchází deprivaci v ústavu (Matějček, aj. 2011, s. 137).

Pojem deprivace „značí ztrátu něčeho, strádání nedostatkem uspokojení nějaké důležité potřeby. Nejde o strádání fyzické, ale výlučně o nedostatečné uspokojení základních potřeb duševních (psychická deprivace)“ (Matějček, aj. 2011, s. 23). Víme, že děti ke svému optimálnímu vývoji potřebují především lásku, citově vřelé prostředí. Uspokojení této elementární potřeby může dokonce vynahradit nedostatečné naplnění jiných. Citově deprivované dítě v rodině může být dle Matějčka jednak v případě, že rodina neposkytuje dostatek emočních podnětů, např. pokud jeden z rodičů chybí, nebo jsou rodiče často mimo domov apod. Zadruhé může docházet k deprivaci v rodině, kde zdánlivě veškerá citová i jiná péče o dítě funguje, nicméně tato péče je pouze mechanická a vztah k dítěti víceméně chladný (Matějček, aj. 2011, s. 139).

2.4.3 Děti týrané a zneužívané

Týrání a sexuální zneužívání dětí spadá společně se zanedbáváním pod syndrom CAN. Na rozdíl od zanedbávání je dítě týrané či zneužívané vystaveno agresi dospělého. Týrání a zneužívání dětí není náhodné, obvykle je to vědomé, každopádně společensky nepřijatelné jednání rodiče, vychovatele, nebo jiného dospělého vůči dítěti a důsledkem tohoto jednání je poškození dítěte v oblasti tělesné i duševní, dotýká se též společenského statusu dítěte, v krajním případě může dojít až k usmrcení (Dunovský, aj. 1995, In: Ptáček, aj. 2016, s. 24). „Velmi zjednodušeně můžeme o sexuálním zneužívání říci, že se při něm dospělý sexuálně uspokojuje dítětem nebo dítě zneužívá v oblasti

prostituce a pornografie. Mlčenlivost dítěte si pak vynucuje psychickým vydíráním, vyhrožováním, různými odměnami a tresty. Dítě je tímto chováním dospělého natolik vyvedeno z míry, že přestože není zpravidla použita hrubá fyzická síla, dítě o svém utrpení mlčí, snad proto, že mnohdy reakce okolí jsou ještě horší než čin sám“ (Dunovský, aj. 1995, In: Ptáček, aj. 2016, s. 71).

Fyzické týrání dětí je ze všech podob syndromu CAN nejvíce prozkoumané. Můžeme jej dělit na tělesné týrání aktivní a pasivní povahy. Aktivní podoba představuje všechny formy násilí na dítěti včetně úmyslného neošetření případného zranění či onemocnění (tamtéž, s. 41). Pasivním týráním myslíme jakoukoli formu nedostatečného uspokojení alespoň základních tělesných potřeb dítěte (tamtéž, s. 59).

2.4.4 Děti s poruchami chování

Poruchy chování z hlediska etopedického chápeme jako problémy charakteristické neschopností přizpůsobení se a respektování hodnot a norem uznávaných majoritní společností. Dítě, o němž řekneme, že má poruchu chování, není schopno se adekvátně chovat v běžném sociálním prostředí, není schopno respektovat pravidla či autority. Slowík (2016, s. 137) dává poruchy chování do souvislosti s termíny, jako jsou mravní narušenost, delikvence, kriminalita. U mladých lidí se často setkáváme s poruchami chování v podobě lhaní, zlovyků, krádeží, záškoláctví, útěků a potulek, agresivity a šikany, případně patologických závislostí, sexuálních deviací až sebevražedného jednání (Slowík 2016, s. 138). Děti, které mají závažné poruchy chování, jsou obvykle umístovány do dětských domovů se školou či výchovných ústavů.

K etiologii poruch chování uvádí Martínek (2015, s. 101) toto: „Poruchou chování se označuje řada výchovně nežádoucích projevů u dětí, jež vznikají v důsledku narušení jejich sociální přizpůsobivosti. Většina těchto poruch nemá jednotnou příčinu, mnoho z nich vzniká na podkladě nevhodného výchovného působení, to znamená, že se nejedná o projev duševního onemocnění. Při diagnostice a rozboru poruch chování je nutné vždy postupovat individuálně, je nutné přihlídnout ke všem vlivům (prenatálním, perinatálním i postnatálním), které se na vývoji dítěte podílely.“

2.4.5 Děti s různou kombinací poruch

Kromě poruch chování z etopedického hlediska se u dětí setkáváme také s dalšími poruchami a často i s jejich různou kombinací. Z hlediska dětské psychologie rozlišujeme poruchy psychického vývoje (specifické vývojové poruchy a pervazivní

vývojové poruchy), poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství (hyperkinetické, tikové, poruchy chování, emoční poruchy a poruchy sociálních vztahů se začátkem obvykle v dětství). Dále se můžeme setkat s různými duševními poruchami bez specifické vazby na věk, případně bipolární afektivní poruchou (Zvolský, aj. 2001, s. 358–391). Tyto poruchy mohou být různě sdružené. Mezi klienty dětského domova tak můžeme mít děti se specifickou poruchou učení a hyperkinetickou poruchou, s poruchou chování a emocí, s autismem či jinou pervazivní poruchou, nebo s některou duševní poruchou.

2.4.6 Děti osiřelé

Osiřelé děti jsou ty, kterým zemřeli rodiče. Ať už dítě přijde o jednoho nebo o oba, vždy je to pro něj a pro jeho psychický vývoj trauma, se kterým se každé vyrovnává jiným způsobem a jinak dlouho. V první fázi děti často unikají do svého vysněného fantazijního světa, kde se ve svých představách mohou se ztracenými rodiči setkávat. Časté jsou psychosomatické potíže, poruchy spánku, zhoršení školního prospěchu, někdy i záškoláctví a agrese. Celkově bývá obvyklá regrese ve vývoji dítěte. Starší děti mohou také svůj zármutek a pláč potlačovat. Kromě toho, pokud zemře jeden z rodičů, je dítě někdy svědkem psychických potíží pozůstalého rodiče. Dítě se někdy snaží potlačit smutek právě s ohledem na druhého rodiče, výjimkou nejsou ani pocity viny osiřelého dítěte (Krtičková 2013). I tyto biologicky osiřelé děti se ocitají v dětských domovech, pokud se pro ně nenajde jiná forma náhradní rodinné výchovy. Nicméně dětí, které jsou v dětském domově z tohoto důvodu, je menšina.

2.4.7 Děti sociálně osiřelé

O dětech sociálně osiřelých mluvíme v případech, kdy tyto děti sice své biologické rodiče mají, nicméně ti nejsou schopni či ochotni svoji rodičovskou roli zastávat. O těchto tzv. sociálních sirotcích čteme v literatuře např. zde: „Ve vyspělých zemích, a ČR tu není výjimkou, zhruba 1 % dětí musí vyrůstat mimo vlastní rodinu. Sirotků v pravém slova smyslu tu je minimum – jedno, maximálně dvě děti ze sta takto postižených. Ostatní patří k sirotkům sociálním“ (Gabriel, aj. 2008, s. 8). V dětských domovech se tedy mnohem častěji setkáváme s těmito dětmi sociálně osiřelými, než s dětmi osiřelými po úmrtí rodičů. Fungující rodinné i širší sociální prostředí by totiž v mnoha případech bylo schopné se o osiřelé dítě postarat. Problém je však v tom, že mnoho dětí, které končí v ústavní výchově, pochází z takového rodinného prostředí,

kteřé je nepodnětné a nevyhovující pro jejich zdravý vývoj, mnozí rodiče s velkými obtížemi zvládají vlastní život, nemluvě o nedostatcích v péči o své děti.

Navzdory všemu, čím si mnohé děti projdou ve svém původním rodinném prostředí, není neobvyklé, že se jim po rodičích stýská, často si je idealizují a umístění do dětského domova se jim nelíbí. Vychovatelé jsou tak před nesnadným úkolem získat si u dítěte důvěru a motivovat ho k chování a činnostem, které budou pro dítě i pro jeho okolí přínosné (Pávková, aj. 2008, s. 136). Zásadní význam pro celkový rozvoj dětí mají aktivity ve volném čase. Ty mohou být zajišťovány buď v rámci nabídky konkrétního dětského domova, nebo děti navštěvují organizace zájmového vzdělávání mimo dětský domov. „Zájmová činnost v těchto organizacích má své přednosti z hlediska navazování širších sociálních kontaktů a možnosti soustavněji a pod odborným vedením se věnovat určitému druhu zájmové činnosti. Volný čas je obohacován sportovními akcemi, výstavami výtvarných a rukodělných prací, účastí v národních i mezinárodních sportovních a uměleckých soutěžích, při letních prázdninových srazech, lyžařských zájezdech“ (Pávková, aj. 2008, s. 137). Případnou překážku může hlavně v dětských domovech v menších a odlehlejších obcích představovat nedostatečná nabídka těchto volnočasových aktivit.

3 Psychický vývoj dětí a dospívajících

3.1 Psychologická charakteristika vývoje dětí

Psychický vývoj člověka je proces vzniku a následných neustálých proměn psychických funkcí, psychických procesů a vlastností. Skládá se z několika složek. Mezi ně řadíme biosociální vývoj, tedy vývoj tělesný, a s ním spojené proměny, vývoj kognitivních funkcí, zahrnující psychické projevy, které se podílejí na získávání a uchovávání poznatků, dále vývoj motivačně emoční složky, kam spadají vývojem podmíněné proměny a způsoby emočního prožívání. Psychosociálním vývojem pak rozumíme proměny v osobnosti a sociálních charakteristikách a rolích (Vágnerová 2012, s. 11). Psychický vývoj je ovlivňován více faktory, ne všechny se vždy podílejí stejnou měrou, vývoj osobnosti a dílčích psychických vlastností je značně individuální. Vlivy působící na psychický vývoj jedince jsou jednak vnitřní, vrozené dispozice, jednak mají význam vlivy z okolního prostředí. „Způsob zpracování těchto podnětů je skoro

vždycky, i když v různé míře, předurčen genetickými předpoklady. Psychický vývoj závisí na individuálně specifické interakci vrozených dispozic a komplexu různých vlivů prostředí“ (Vágnerová 2012, s. 12).

3.2 Prenatální období

O vývoji dítěte v prenatálním období toho současná věda dosud neví mnoho, přesto už dnes víme, že již v této době dochází k interakcím mezi nenarozeným dítětem a *venkovním* světem. Již v děloze matky je plod připravován na to, co ho bude čekat po narození (Langmeier, aj. 2006, s. 24–25).

Je již také známo, že dítě v prenatálním období je schopno vytvářet určité sociální interakce. Plod a matka na sebe vzájemně reagují, dítě pohybem, matka hlasem či dotykem na břicho. Emoční prožívání matky ovlivňuje dítě, což se projevuje změnami jeho tepu a spontánních pohybů. Dítě tedy spolu s matkou již v této době *prožívá* pozitivní či negativní emoce. Tento dialog se po narození přetváří ve smysluplnou neverbální komunikaci (Langmeier, aj. 2006, s. 26). „O psychice dítěte před narozením toho víme zatím málo. Přece však z toho všeho vyplývá dvojí závěr: a) dobrý psychický stav matky je pro základy dítěte jistě významný, třebaže zatím dobře neznáme mechanismy tohoto působení; b) jako se připravuje dítě in utero na svět po narození, tak se svět – především rodiče – připravuje na dítě. Výchovné poradenství by mělo začít už v této době“ (Langmeier, aj. 2006, s. 27).

Z výše napsaných řádků je patrné, že psychický vývoj dítěte nezačíná až jeho narozením, ale již v období těhotenství matky. Zásadní vliv má mj. postoj rodičů (hlavně matky) k budoucímu potomku a k roli rodičovství. „Obecným problémem tohoto období, ať už pro nejrůznější budoucí obtíže výchovné či školní, je „přijetí“ dítěte jeho nejbližším sociálním prostředím v nejranějších fázích soužití. To lze zjistit pouze důkladným anamnestickým šetřením. Otázka „přijetí“ dítěte se ovšem v poradenské praxi neustále vrací v nejrůznějších spojitostech. Především v případech „nechtěných“ dětí, adopce, pěstounské péče a mimomanželsky narozených dětí“ (Vašutová 2005, s. 27).

3.3 Novorozenecké období

Novorozenecké období trvá přibližně 1 měsíc po narození. Je to čas, kdy si dítě zvyká na nové prostředí, adaptuje se na život mimo tělo matky (Vágnerová, 2008, s. 18).

Schopnost sociálních interakcí a komunikace s okolím, jež se u dítěte rozvíjely již v prenatálním období, se nyní po jeho narození uplatňují a zdokonalují ještě mnohem intenzivněji (Langmeier, aj. 2006, s. 30). Zásadní a nepostradatelnou osobou je pro novorozené dítě a jeho správný vývoj matka, která je mj. nositelkou mnoha podnětů, na které se dítě učí reagovat. Matka není pro dítě zcela novou osobou, před narozením ji sice nemohlo vidět, ale znalo již její hlas, který si i po narození pamatuje. Za normálních okolností je matka biologicky i psychicky připravena vnímat velmi citlivě dítě a jeho potřeby a ty následně vhodným způsobem uspokojovat (Vágnerová 2006, s. 68). Ne vždy však interakce a rozvoj komunikace mezi dítětem a matkou (otcem, či jinou dospělou osobou) probíhá ideálně. V řadě případů bohužel dochází k jisté *asynchronii* v této vzájemné interakci. Matka není schopna adekvátně reagovat a dávat vhodné podněty dítěti, u něhož se tím pádem potlačuje zájem o sociální interakci a podporuje se jeho apatie (Langmeier, aj. 2006, s. 41). „Vede nás to k některým závěrům: Má-li mít dítě v této první době svého postnatálního života optimální podmínky pro svůj vývoj, potřebuje k tomu od počátku osobu, která se mu věnuje s nerozdělenou pozorností a která se nechá vést svým potěšením a svou intuitivní empatií. Že je to nejspíš matka, vyplývá z toho, že je pro to předem biologicky i psychologicky připravena. Někteří soudí, že právě kontakt matky s jejím novorozeným dítětem už v prvních minutách, hodinách a dnech po narození je pro navození úspěšné interakce důležitý – mluví o tzv. kritické (senzitivní) mateřské periodě“ (Langmeier, aj. 2006, s. 43).

3.4 Kojenecké období

V kojeneckém věku patří mezi nejdůležitější potřeby dítěte potřeba jistoty a bezpečí, potřeba stimulace a podnětů, jejíž naplnění je základem pro sociální vazby dítěte. Kromě toho je zásadním vývojovým úkolem vytvoření specifického připoutání k matce (případně jiné pečující osobě) (Novotný 2015, s. 39).

Kojenecký věk počítáme od 1 měsíce věku do cca 1 roku. V tomto věku je pro dítě stále hlavní a nepostradatelnou osobou milující a pečující matka. Bohužel v některých případech matka (rodič) není schopna tuto potřebu dítěte naplnit. „Citově chladná a lhostejná matka zdrojem jistoty být nemůže, a pokud by v rodině nebyla jiná, náhradní mateřská osoba, dítě by trpělo citovou deprivací či subdeprivací“ (Vágnerová 2012, s. 116).

Kojenecký věk je vývojovou fází receptivity – otevřenosti k novým věcem. Základním úkolem dítěte je získání důvěry k okolnímu světu. Socializace v tomto věku je závislá především na správných interakcích s matkou, otcem, příp. dalšími členy domácnosti (Vašutová 2005, s. 35).

Přibližně od 7. měsíce dochází k tzv. specifickému připoutání k matce. Objevuje se separační úzkost, stesk po matce v její nepřítomnosti, obvykle také přichází strach z cizích lidí (Říčan 2004, s. 84). „Strach z cizích lidí je v tomto období jedním z nejdůležitějších signálů normálního vývoje“ (Vašutová 2005, s. 35). S tímto problémem se potýkáme zejména u dětí vychovávaných v ústavech. Navzdory tomu, že pečovatelé a vychovatelé dělají vše proto, aby mělo dítě splněny všechny potřeby, jejich pozornost a péče bude vždy rozptýlena mezi více dětí, které tak nemají možnost citově se vázat stabilně na jednu osobu. Říčan uvádí, že náprava, spočívající v tom, že dítě získá blízkou osobu (pěstounku, adoptivní matku), je možná cca do 2 let, po 3 letech už je úspěšnost pomoci velmi nejistá a čím je dítě starší, tím méně je pravděpodobné, že se podaří toto citové strádání napravit (Říčan 2005, s. 85–86).

Během prvního roku života dítě postupně začíná oddělovat sebe od matky a později odlišuje i další osoby. Prvotní vnímání sebe a matky jako *my* se mění na *já* a *ty* (Říčan 2006, s. 87). Přibližně od 6. měsíce tak dítě začíná vnímat i otce jako další blízkou osobu, ke které se citově váže. Vztah otce a dítěte může také být jakousi pojistkou pro případ, že matka ve své rodičovské roli selhává. Otec, který se dítěti věnuje tak může kompenzovat nedostatek citových podnětů ze strany matky (Vágnerová 2012, s. 118).

3.5 Batolecí období

Ve věku batolete přetrvává potřeba jistoty a bezpečí, přidává se potřeba aktivity, potřeba sebeprosazení a potřeba bezvýhradného přijetí od pečujících, a tedy pro dítě zásadních osob (Novotný 2015, s. 39).

Batolecím obdobím nazýváme věk od 1 do 3 let. Jedním z hlavních vývojových úkolů dítěte je rozvoj osobnosti. Dítě se do určité míry začíná osamostatňovat, je aktivnější jak v komunikaci, tak v lokomoci. Dítě začíná mít zájem poznávat širší svět a stává se autonomnější jednotkou. Dochází k postupnému uvolňování specifické vazby na matku (a dalších), které v předchozím období měly nezastupitelný význam, nicméně

pokud by přetrvávaly ve stejné intenzitě, byly by na překážku dalšímu vývoji dítěte (Vágnerová 2000, s. 74).

Z hlediska psychického vývoje pozorujeme rozvoj vnímání, smyslových funkcí, sociálních kontaktů. Navzdory procesu autonomizace je stále důležitá existence blízké osoby. Její absence (hospitalismus) by vedla k psychické deprivaci. Důležitým úkolem také tohoto období je totiž vybudovat v dítěti důvěru v jeho okolí, ke světu. To dává zásadní a ne vždy snadnou úlohu jak biologickým rodičům, kteří své dítě vychovávají, nebo pěstounům či adoptivním rodičům, tak také vychovatelům v ústavech, dětských domovech či dětských vesničkách (Wedlichová, aj. 2008, s. 11).

Dítě ve věku batolete si začíná velmi uvědomovat sebe sama, svoje já, svoji vůli. Stuchlíková (2002, In: Wedlichová, aj. 2008, s. 12) k tomu píše: „V průběhu druhého roku života dochází k dramatickému nárůstu hněvu, opozice a odchýleného chování – tzv. dětskému negativismu. Důležitou funkcí hněvu v tomto vývojovém období je posílit první kroky směrem k autonomii a k vymezení sebe sama.“ Kromě toho se také dítě začíná setkávat s vlastními emocemi, jako jsou soucit, vina, zahanbení. Hněv spolu s těmito dalšími emotivními prožitky, resp. jejich vyváženost je základem pro rozvoj schopnosti sebereflexe a samostatného „já“. Dítě si postupně začíná utvářet představu o tom, co je dobré, co špatné, co se dělá a co ne, co je moje, co je tvoje... Utváří se v něm tak základy smyslu pro morálku a určité prosociální chování (Wedlichová, aj. 2008, s. 12). Nicméně však aby tento proces mohl být v psychice dítěte realizován, musí být dostatečně stimulovány jeho potřeby. „Jedním z předpokladů pro rozvoj prosociálního chování je uspokojení dětské potřeby jistoty a bezpečí. Děti, které se cítí nejisté a ohrožené, snadněji reagují asociálně“ (Wedlichová, aj. 2008, s. 13).

3.6 Předškolní období

Předškolní období vymezujeme obvykle věkem od 3 do 6 let. Ukončeno je však ani ne tak biologickým věkem, jako sociálním mezníkem v životě dítěte, jímž je nástup do školy. Typické je pro období předškoláka postupné uvolňování vázanosti na rodiče, jde o období, kdy již děti obvykle chodí do mateřské školy a jsou tedy schopné zvládnout několikahodinové odloučení. V mateřské škole se dítě učí vstupovat do komunikace s vrstevníky, osvojuje si příslušné sociální role a učí se obstojně figurovat v sociálních vztazích a interakcích (Vágnerová 2000, s. 102).

Předškolák bere názor dospělých, včetně názoru na sebe sama, nekriticky. Jeho uvažování o sobě samém je určováno dvěma typickými „paradigmaty“. Mluvíme o egocentrismu a magickém uvažování. Obojí vede dítě k přesvědčení o významnosti své osoby a celkovému zkreslení náhledu na sebe (Vágnerová 2000, s. 102). Dítě se navíc stejně tak nekriticky ztotožňuje s rodiči i v mnoha dalších oblastech. Můžeme říci, že sebe samo vnímá tak hodnotně, jakou hodnotu mu dává (a slovně i jinak vyjadřuje) rodič.

Případná psychická deprivace, ke které může docházet jak v rodinném, tak ústavním prostředí, se v předškolním období projevuje kromě jiného hlavně opožděním ve vývoji řeči (Novotný 2015, s. 40).

„Předškolní dítě má velkou potřebu pohybu, kterou uspokojuje nejčastěji při hrách. Je žádoucí poskytnout mu dostatek prostoru ke spontánnímu pohybu, i když děti v tomto věku se mohou věnovat i organizované tělovýchově. Důležitá je však pestrost a mnohostrannost pohybu, poznatky odborníků svědčí proti předčasné socializaci. ... I přes velkou potřebu pohybu je dítě snadno unavitelné, do režimu dne je důležité zařazovat odpočinek, někdy i zdánlivě proti přáním dětí“ (Hájek, aj. 2008, s. 84). V předškolním věku hraje velkou roli fantazie, což se projevuje při hře, či kresebném i jiném projevu.

Matějček (2005) zdůrazňuje důležitost stálosti a tedy životní jistoty zvláště v tomto útlém věku dítěte. „Z dlouhodobého sledování dětí v dětských domovech a v rodinách, které svou funkci neplní dostatečně, jsme mohli odvodit (Langmeier, Matějček, 1975) poznatek, že dítě, aby se mohlo vyvíjet v osobnost zdravou (sobě k uspokojení a druhým k užitku) má od časného dětství vyrůstat v prostředí citově stálém“ (Matějček 2005, s. 275). Potřebu kladných citů potvrzuje také Hájek (2008). Předškolní věk je také věkem, kdy mezi dětmi vznikají první kamarádství, byť jejich stálost je zatím většinou spíše labilní. Učí se však fungovat ve své vrstevnické skupině, především v prostředí mateřské školy (Hájek, aj. 2008, s. 84–85).

Jak jsme však již také výše napsali, děti v tomto věku jsou poměrně rychle unavitelné a příliš organizovaného času by mohlo vést k jejich přetížení. Za důležitou v tomto věku považujeme především hru, a to hlavně volnou hru.

3.7 Mladší školní věk

Mladší školní věk vymezujeme od nástupu dítěte do školy, tedy od 6, případně 7 let do přibližně 11 let. Začátek povinné školní docházky je pro dítě zásadním mezníkem, znamená totiž začátek povinností. Vyučování se pro dítě stává vývojovým faktorem. Učení a nutnost soustředěného vnímání je pro děti obvykle náročné, proto potřebují časté střídání činností a dostatek odpočinku. Dobrý start školní docházky podporuje v dítěti zdravé sebevědomí a sociální aktivitu. Naopak také v tomto období se projeví případné specifické poruchy učení, nebo syndromy ADHD či ADD v oblasti chování (Wedlichová, aj. 2008, s. 69).

Mladší školní věk je obdobím, kdy mezi dětmi vznikají stálejší přátelství, sociální vazby v kolektivu a party. Zásadní vliv vrstevníků a důležitost jejich názoru i na úkor názoru rodičů pozorujeme na konci tohoto období, kolem 10. až 11. roku. V oblasti morálky by se u dětí mělo nadále rozvíjet prosociální chování a kladné mravní vlastnosti a postoje, jejichž předpokladem je opět stabilní a harmonické rodinné prostředí (Wedlichová, aj. 2008, s. 69–70).

Rizikovými oblastmi u mladších školních dětí jsou dle Wedlichové (2008, s. 70) nepozornost, neplnění snadných úkolů, nechuť ke škole, absence kamarádů, problémy se spánkem, smyslové potíže, neadekvátní reakce na stresové situace, nesoběstačnost a nesamostatnost, přetrvávající špatná motorika.

Mezi základní potřeby školáka mladšího věku patří potřeba citové jistoty, bezpodmínečného přijetí a jistoty ve vlastní rodině, potřeba pozitivního hodnocení nejen od rodičů, potřeba orientace ve světě, potřeba identifikace se skupinou stejného pohlaví, potřeba učení a seberealizace (Novotný 2015, s. 39).

3.8 Období dospívání

Období dospívání, které obvykle dělíme na pubertu a adolescenci, předchází ještě fáze středního dětství, někdy označovaného jako prepuberta. Z hlediska věku můžeme toto období vymezit přibližně na 8.–12. rok. Je to věk, kdy dítě je již v optimálním případě adaptováno na prostředí školy a zároveň má ještě zcela před sebou náročnou vývojovou etapu dospívání. Potřebu citové jistoty a bezpečí má stále uspokojovat na prvním místě rodina, ale postupně ji začínají doplňovat i sociální vztahy s vrstevníky. Vrstevnická skupina je v této době obvykle tvořena odděleně zvlášť

chlapci a zvláště děvčaty. Identifikace s touto skupinou stejně starých dětí je zásadním faktorem v úspěšné socializaci (Wedlichová, aj. 2008, s. 80–82).

Na střední dětství navazuje puberta a adolescence, obě tyto fáze představují náročné období dospívání dítěte v mladého člověka. Toto období má své zásadní vývojové úkoly. Pubescent se postupně snaží emancipovat od své stávající rodiny, což někdy přináší konflikty do vztahů rodičů a dospívajících dětí. Ty jsou vůči dospělým zvýšeně kritické, především bývají citlivé na spravedlnost, čestnost, právo apod. Vůči sobě samým a svým vrstevníkům však bývají benevolentnější. U všech pubertálních dětí můžeme pozorovat zvýšenou unavitelnost (Wedlichová, aj. 2008, s. 73). Je tedy dobře dospívajícím dětem dát prostor na odpočinek a na sebe samotné. Pro pubescenty je období, kterým procházejí, často emočně náročné, všímáme si zvýšené senzitivity, která má někdy podobu přecitlivělosti, jindy zdánlivé tvrdosti, která však obvykle jen maskuje onu citlivost. Dospívající člověk ze strany rodičů a vychovatelů potřebuje především trpělivost a laskavost společně s důsledností a pevnými hranicemi (Wedlichová, aj. 2008, s. 76).

V adolescenci se konfliktní vztahy s dospělými a přehnaná afektivita v ideálním případě uklidní a ustálí, rodiče a vychovatelé by se měli stávat postupně partnery mladých lidí. Adolescenti potřebují s někým sdílet otevřenou budoucnost (Novotný 2015, s. 39). Významnou roli proto hrají přátelé z řad vrstevníků, přičemž tato přátelství už mají většinou podobu pevné citové vazby. Skupiny přátel už nejsou striktně pohlavně odlišeny, naopak od puberty vznikají první kamarádské a postupně i milostné vztahy s opačným pohlavím. Mladí navazují trvalejší partnerské vztahy, které v ideálním případě vedou k zakládání pevných partnerských a manželských vztahů. Přesto však je období dospívání rizikové z hlediska neplánovaného rodičovství mladistvých (Wedlichová, aj. 2008, s. 80). V některých případech mohou být klienty ústavní péče i nezletilé matky se svými dětmi. Období adolescence je také dobou, kdy si mladí lidé volí své budoucí povolání a hledají své místo ve společnosti a ve světě. Zde je opět fungující rodinné prostředí vítanou oporou, byť již ne v tak závislostním vztahu dítěte na rodičích. Pro děti vyrůstající v ústavních zařízeních je proto tento věk poměrně náročným a kritickým obdobím vzhledem k dalšímu směřování jejich života.

3.9 Zvláštnosti psychického vývoje dětí z dětských domovů

Děti, které žijí v dětských domovech, mají své zvláštnosti. Laická veřejnost popisuje děti z dětských domovů jako děti jiné, odlišné, často s pohnutým dětstvím, jako ty, které nemají rodinu. Bohužel se ukazuje, že děti vychované v dětských domovech, jsou často poznamenány negativními životními příběhy, které si prožily. Dokonce sama ústavní kolektivní výchova dětem nepřináší mnohdy jen samé výhody. Mezi takové zvláštnosti psychického vývoje patří horší sociální adaptace dětí, psychická deprivace, subdeprivace v dospělosti, horší schopnost socializace a adaptace na neústavní život. „Ústavní péče představuje specifické sociální prostředí, které se vyznačuje řadou charakteristik, majících vliv na vývoj dětí umístěných v tomto prostředí. Děti v ústavní péči obecně nedostávají v plné míře takový typ péče a stimulace, který je potřebný pro normální růst a zdravý psychický vývoj“ (Novotný 2015, s. 38).

3.9.1 Snížená sociální adaptace dětí

Děti vychovávané v dětském domově, zvláště pokud jsou v ústavní péči již od útlého věku, mohou trpět nedostatečným citovým připoutáním k blízké osobě, jelikož pečující osoby se u dětí střídají. To může negativním způsobem ovlivňovat sociální rozvoj dětí (Johnson, aj. 2006, In: Novotný 2015, s. 41). Zvláště v pubertě a dospívání pak u dětí často bývá problém se sociálním začleněním, ve vztahu ke kolektivu, ve vztahu k hodnotám a normám (Novotný 2015, s. 41). Nepřizpůsobivost dětí může být také důsledkem pocitů nespravedlivého a neoprávněného odloučení od biologické rodiny, a to i v případě velmi nevyhovujícího rodinného prostředí.

3.9.2 Psychická deprivace

Problematice psychické deprivace se u nás nejvíce věnoval Matějček s kolektivem. Psychickou deprivaci definují jako „psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy jedinec nemá příležitost k uspokojování některé základní lidské potřeby v dostačující míře po určitou dobu“ (Matějček, aj. 1997, In: Novotný 2015, s. 40).

Projevů psychické deprivace je celá řada. V závislosti na vývojovém stadiu se projevuje různě. U malých dětí cca do 3 let pozorujeme opoždění především v psychomotorickém vývoji. Častým ukazatelem na deprivaci je také opoždění řečového vývoje. U dětí citově strádajících je obvyklá povrchnost v emočních vztazích, ve vztahu ke školní docházce mívají tyto děti horší prospěch. Časté jsou výkyvy v chování, objevují

se neurotické problémy, nedůvěřivost k lidem, citová otupělost, případně agresivita (Novotný 2015, s. 41).

3.9.3 Subdeprivace v dospělosti

Subdeprivaci bychom mohli vysvětlit jako jakousi méně závažnou formu deprivace. Jisté následky psychické deprivace v dětství pozorujeme někdy také v dospělosti. I když se totiž dospělý člověk, v dětství citově strádající, dostane časem do vyhovujícího prostředí a má nakročeno k normálně fungujícímu životu, přesto může mít problémy např. v navazování a udržování partnerského vztahu, nebo při výchově vlastních dětí. Pokud se takovýto jedinec navíc nedostane v dospělosti do vhodnějšího prostředí, pak následky deprivace často přetrvávají a tento dospělý člověk má blízko k trestné činnosti apod. (Matějček, aj. 2002, In: Novotný, 2015, s. 41).

3.9.4 Snížená schopnost socializace a adaptace na neústavní život

Děti z dětských domovů vyrůstají do jisté míry izolované od „okolního světa“. Často jsou společností a médii i určitým způsobem stigmatizované. Částečně má ústavní prostředí až jakési znaky sociálně vyloučené skupiny. Na problémy se začleněním a adaptací na neústavní způsob života naráží především adolescenti, kteří vycházejí z dětského domova. Tito mladí lidé se potýkají s tím, že často nemají žádnou širší rodinnou a sociální záchytnou síť, narážejí na problémy spojené s hledáním zaměstnání. Mnohdy tyto děti nejsou zvyklé vyřizovat si běžné životní záležitosti, komunikaci s úřady a institucemi, protože tuto práci za ně dělají v dětském domově vychovatelé. Děti pak neumí v tomto „cizím území“, které pro ně svět mimo ústav představuje, fungovat samy za sebe, protože jsou zvyklé celý život fungovat v komunitě dětského domova (Novotný 2015, s. 43). Některé dětské domovy proto svým adolescentům umožňují bydlet v tréninkových bytech, kde si postupně zkoušejí fungovat více samostatně.

Kapitoly této teoretické části potvrzují, že děti z dětských domovů potřebují zvýšenou pozornost pedagogického výchovného týmu, v některých případech dokonce přesně vymezený časový plán, režim a dostatek volnočasových aktivit, které směřují k sportovním a tvůrčím činnostem.

4 Cíl a otázky průzkumného šetření

4.1 Cíl práce

Náš průzkum je zaměřen na volný čas dětí. Rozhodli jsme se šetření zaměřit na děti z Dětského domova v Jablonném v Podještědí a z Dětského domova Frýdlant. Cílem je zjistit, jak tráví svěřenci dětských domovů volný čas a jaké volnočasové aktivity mohou využívat. V dětských domovech je život upraven dle vnitřního řádu, schvaluje jej Ministerstvo školství v souladu s právními předpisy. Vnitřní řád obsahuje mimo jiné charakteristiku a strukturu dětského domova, dále různé postupy při organizaci výchovně vzdělávací činnosti, práva a povinnosti dětí i pracovníků a další. Stěžejní pro nás je kapitola, která se týká péče o děti a organizace výchovně vzdělávacích činností. Nesporné je, že tvorba vnitřního řádu není lehká záležitost, v praktické rovině musí obsáhnout časové rozvržení dne, přitom musí zohledňovat všechny aspekty, které jsou potřebné pro zdravý vývoj dětí. Zajímalo nás, jak se děti z DD s časovým režimem dne potýkají, zda stíhají všechny povinnosti tak, aby jim zbyl nějaký čas pro sebe, tedy prostor, do kterého jim nikdo nevstupuje, a jak tento čas tráví. Dále nás zajímalo, zda mají dostatek volnočasových aktivit. Zda jim aktivity nabízí dětský domov přímo uvnitř zařízení, nebo zda se děti mohou realizovat i mimo dětský domov. Bylo tedy proto nutné stanovit si průzkumné otázky, na které by naše šetření mohlo odpovědět.

4.2 Průzkumné otázky

Průzkumné otázky, budou v dalším textu pro přehlednost znázorněny zkratkou PO1 až PO4.

PO1: Kolik hodin volného času pro sebe děti z DD mají během dne?

PO2: Jaká je aktuální nabídka volnočasových aktivit v dětském domově?

PO3: Jakým způsobem tráví děti z DD volný čas? A které oblasti odpočinku mají nejraději?

PO4: Je pro děti z DD volný čas důležitý a proč?

5 Metodika práce

5.1 Charakteristika souboru respondentů

Průzkumný soubor tvořili svěřenci dvou dětských domovů ve věku od 7 až 18 let. Soubor tvořilo 46 respondentů, z toho 24 chlapců a 22 děvčat. Pro náš dotazník byl vybrán co největší vzorek, aby bylo možné provést výstup, který bude mít odpovídající hodnotu. Na počátku naší práce jsme se museli zamyslet nad tím, v kterých dvou dětských domovech budeme provádět dotazníkové šetření. Zvolili jsme DD Jablonné v Podještědí, jako jeden z největších dětských domovů co do kapacity. Uvedený DD má 48 lůžek. Jako druhý jsme zvolili menší DD Frýdlant s kapacitou 32 lůžek. Oba dětské domovy jsou umístěny v menších městech, to znamená, že děti mají možnost účastnit se různých kroužků, sportovních či volnočasových aktivit i mimo dětský domov. Oba vybrané dětské domovy jsou koedukované, děti navštěvují základní školy, ale i základní školy praktické, střední školy, učiliště. Oba dětské domovy mají sestavené vnitřní řady, dle stejného zákona.

5.2 Metody

5.2.1 Dotazník

V návaznosti na vymezený cíl a stanovené otázky našeho zájmu, jsme se rozhodli pro kvantitativní metodu, v podobě dotazníkového šetření. Zvolili jsme dotazník vlastní konstrukce.

Naše šetření bychom mohli klasifikovat jako šetření menšího rozsahu, které je obvyklé pro závěrečné práce studentů vysokých škol. Takovéto šetření je většinou prováděno na menším souboru, i tak však může přinášet zajímavé poznatky pro praxi (Punch 2003, s. 36).

Metoda dotazování je kvantitativním způsobem získávání dat a zahrnuje v zásadě dvě hlavní podoby, a sice dotazník a interview. Pro naše účely jsme použili dotazník, tedy písemné dotazování se respondentů, kteří své odpovědi zaznamenávají rovněž písemně (Gavora 2000, In: Chrátka 2016, s. 158). Dotazník tvoříme jako soustavu předem promyšlených a cíleně systematicky seřazených otázek v písemné podobě (Chrátka 2016, s. 158).

Při tvorbě dotazníku dbáme na to, aby položky (laicky řečeno otázky) byly jasné, jednoznačně pochopitelné a srozumitelné, a to s ohledem na cílovou skupinu respondentů. V našem případě byly respondenty děti, bylo tedy třeba položky přizpůsobit jejich věku a schopnostem. Je důležité, aby respondenti rozuměli pojmům, kterých se šetření týká. I v našem dotazníku jsme proto v úvodu respondentům vysvětlili, co si mají představit pod pojmem „volný čas“. V dotazníku zjišťujeme jen nezbytné údaje, seznam položek by neměl být příliš dlouhý. Vyhýbáme se sugestivním otázkám, které by mohly případně zkreslit odpovědi. Důležitá je také ochota respondentů k vyplnění dotazníků, kterou z naší strany podpoříme tím, že položky formulujeme jednoduše, tak, aby nebyly pro nikoho kompromitující, volíme z větší části uzavřené nebo polouzavřené položky. Respondentům poskytneme dostatečné pokyny k vyplnění a ujistíme je o výlučném užití dotazníků pro náš účel a o zachování anonymity. S ohledem na pozdější analýzu a zpracování dat formulujeme položky tak, aby se daly snadno třídit a vyhodnocovat a poskytly nám potřebné odpovědi na naše otázky. Položky v dotazníku řadíme bez ohledu na logiku a systematickost, spíše dbáme na to, aby seřazení odpovídalo psychologickému požadavku, tedy v úvodu zařazujeme jednoduché položky (v našem případě např. ohledně pohlaví a věku respondenta), postupně přidáváme složitější a úžeji zaměřené položky. Střídáme však stále s položkami jednoduššími (Chrátka 2016, s. 164–165).

Po studiu metodologických postupů, jsme přistoupili k tvorbě otázek do dotazníku. V úvodu dotazníku jsme opakovaně respondentům poskytli několik vysvětlujících informací. Například důvod našeho šetření, vysvětlení definice volného času, ujištění o anonymitě dat. V dotazníku bylo použito celkem 11 položek, a to jak položky s možností uzavřené odpovědi, tak položky s možností otevřené odpovědi, např. respondenti mohli napsat svůj názor, nebo co by si přáli. Snažili jsme se vytvořit otázky jednoduché a srozumitelné. Úvodní dvě otázky sloužily ke zjištění základních informací o respondentech, jejich věku a pohlaví. Další otázky se týkaly samotné problematiky průzkumného šetření. Cílem bylo získat co nejvíce odpovědí ohledně způsobu trávení volného času dětí. Dvě z devíti otázek mapovaly informaci, která by nám odpověděla na otázku, kolik hodin času jen pro sebe mají děti v běžném pracovním týdnu a kolik takových hodin mají pro sebe během víkendu. Další otázky zkoumaly nabídku činností ve volném čase a jejich hodnocení. Otázky byly sestaveny tak, aby jim porozuměly děti, které navštěvují 2. třídy, a to i s ohledem na skutečnost, že ještě neumí

tolik psát a potřebují pro vyplnění dotazníku více času. Možnost kroužkování správné odpovědi se nám zdála jako jednoduchá metoda vyplňování.

Dotazník jsme ověřili v předprůzkumu. Na zkoušku jsme jej předložili čtyřem respondentům různého věku. Na základě zpětné vazby jsme upravili některé otázky tak, aby byly pochopeny správně.

5.3 Průběh průzkumného šetření

Tak jak bylo již uvedeno v předešlé kapitole, průzkumné šetření jsme provedli ve dvou dětských domovech v okrese Liberec. Po domluvě s řediteli vybraných dětských domovů jsme určili termín, ve kterém byly dotazníky dětem rozdány. V DD Jablonné jsme dotazník dětem rozdali osobně a v DD Frýdlant nám pomohla s distribucí a vyplněním sociální pracovnice. Respondenti obou dětských domovů byli seznámeni s cílem průzkumu, byly jim vysvětleny jednotlivé položky, dětem byl dán dostatečný prostor na jejich dotazy. Časová náročnost na vyplnění dotazníků byla přibližně 10 až 15 minut. Dotazníky byly vyplňovány v období od 10. 12. do 17. 12. 2019. Celkem se nám podařilo zajistit odpovědi od 46 respondentů. Dětským domovům byla nabídnuta možnost zaslání dat našeho šetření.

6. Výsledky průzkumného šetření

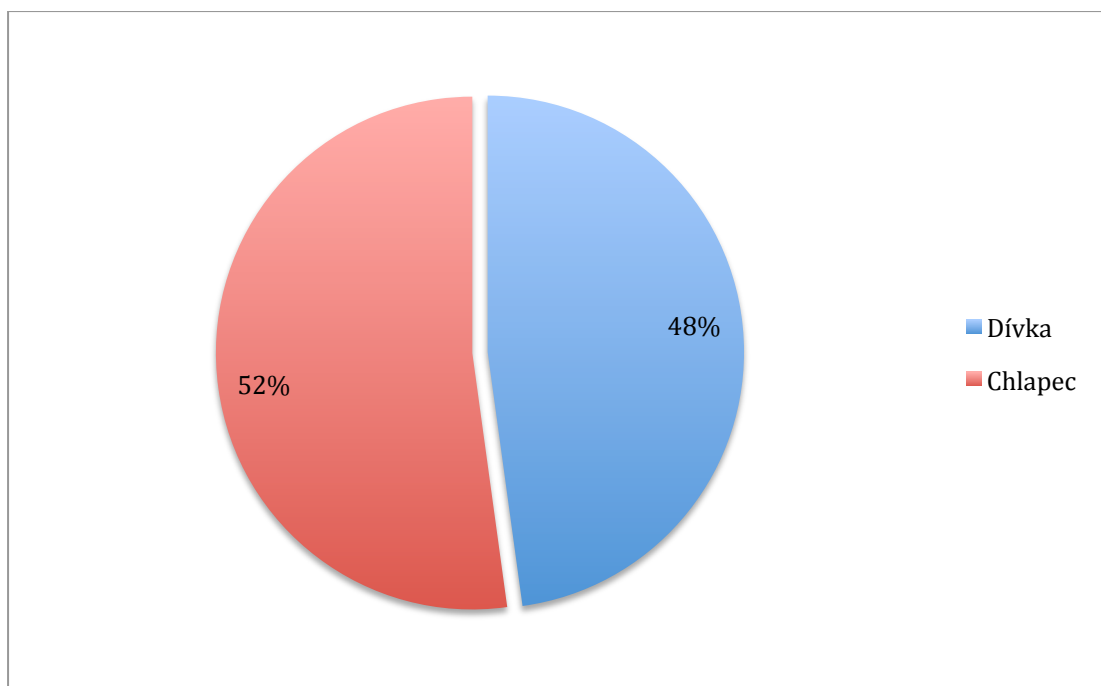
6.1 Vyhodnocení dotazníku

Informace, které jsme z dotazníkového šetření získali, jsme zpracovali prostřednictvím tabulkového procesoru MICROSOFT EXCEL do tabulek a grafů. Jednotlivé otázky byly vyhodnoceny a opatřeny patřičným komentářem. Odpovědi na otevřené otázky byly zaznamenány graficky a také komentovány slovně pod příslušným grafem. Dotazník vyplnilo celkem 46 respondentů, což představovalo 100 %. Znění dotazníku je součástí přílohy této bakalářské práce.

Položka č. 1: pohlaví respondentů

Tabulka č. 1 Identifikace souboru respondentů dle pohlaví

Pohlaví	Počet respondentů
Dívka	22 (47,8 %)
Chlapec	24 (52,2 %)
Celkem	46 (100 %)

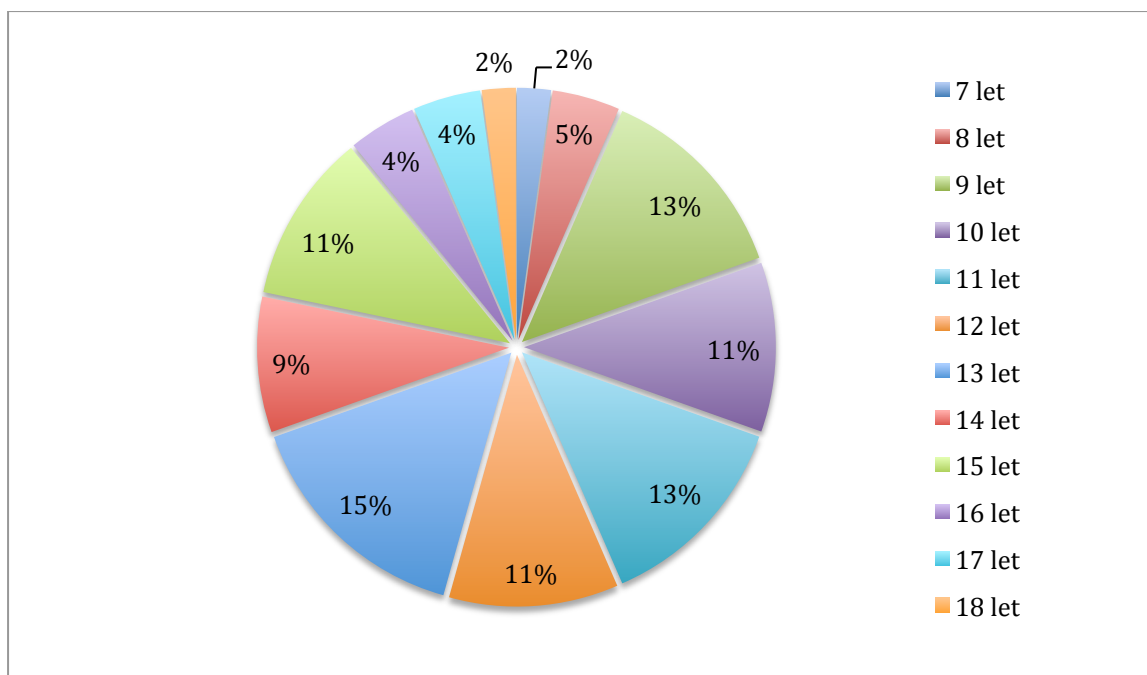
Graf č. 1 Identifikace souboru respondentů dle pohlaví

Na dotazník odpovídalo celkem 46 respondentů, z toho 24 chlapců (52,2 %) a 22 dívek (47,8 %). Co do pohlaví je soubor respondentů vcelku vyrovnaný. Soubor chlapců je o něco vyšší než soubor děvčat.

Položka č. 2: Věk respondentů

Tabulka č. 2 Identifikace souboru respondentů dle věku

Věk	Počet respondentů
7 let	1 (2,17 %)
8 let	2 (4,35 %)
9 let	6 (13,04 %)
10 let	5 (10,87 %)
11 let	6 (13,04 %)
12 let	5 (10,87 %)
13 let	7 (15,22 %)
14 let	4 (8,70 %)
15 let	5 (10,87 %)
16 let	2 (4,35 %)
17 let	2 (4,35 %)
18 let	1 (2,17 %)
Celkem	46 (100 %)

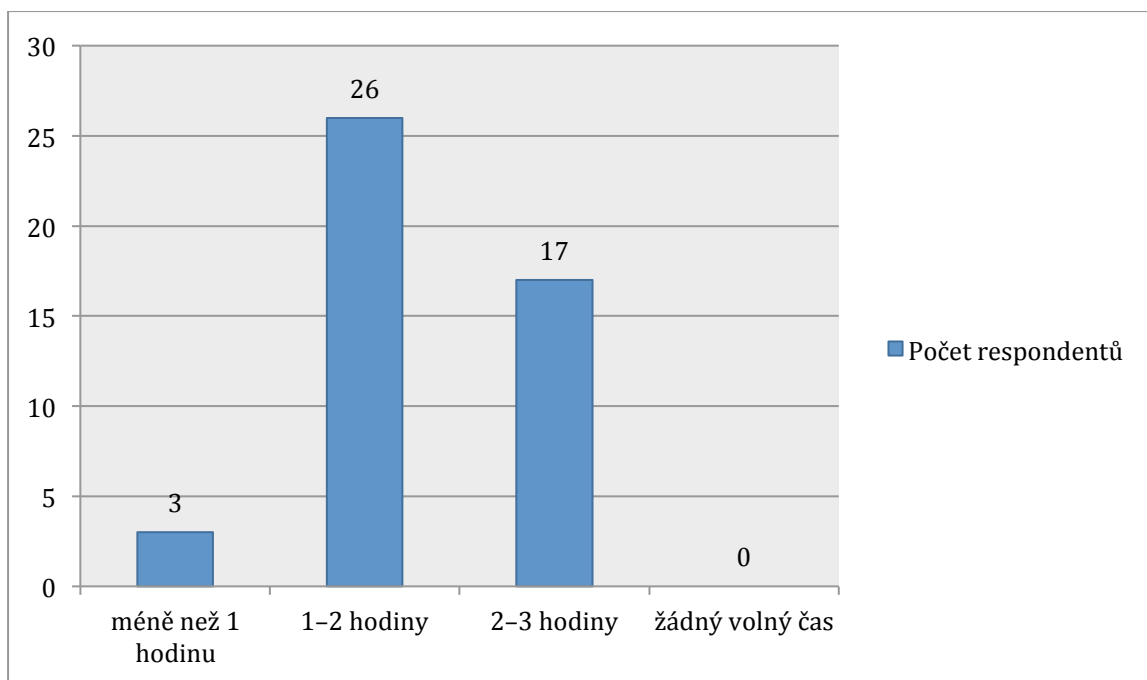
Graf č. 2 Identifikace souboru respondentů dle věku

Grafické znázornění č. 2 vypovídá o tom, že valná většina respondentů patří do věkové skupiny 9 let až 15 let, což představuje téměř 83 %. To bylo pro nás příhodné, protože děti v tomto věku jsou na dobré rozumové úrovni, chápou význam slova a jsou schopny napsat svůj názor, byť jen stručně. Ostatní věkové skupiny, 7 let, 8 let, 16 let, 17 let a 18 let, jsou zastoupeny jen v malém procentu, celkem 17 % z celku.

Položka č. 3: Počet hodin volného času, který mají respondenti ve všední den

Tabulka č. 3 Množství volného času, který mají děti pro sebe ve všední den

Množství volného času ve všední den	Počet respondentů
méně než 1 hodinu	3 (6,52 %)
1-2 hodiny	26 (56,52 %)
2-3 hodiny	17 (36,96 %)
žádný volný čas	0 (0 %)
celkem	46 (100 %)

Graf č. 3 Množství volného času, který mají děti pro sebe ve všední den

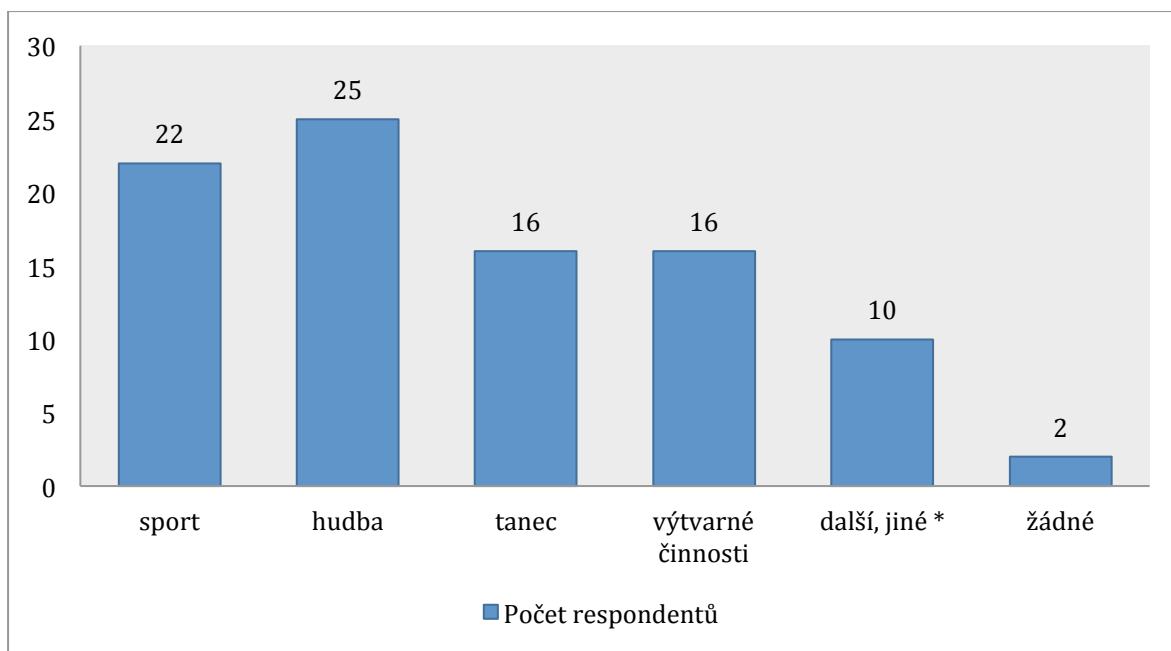
Z tabulky a grafu č. 3 vyplývá, že méně jak hodinu má celkem 6,52 % respondentů, dále 1 až 2 hodiny volného času ve všední den má 56,52 % dětí. Celkem 2 až 3 hodiny volna má pro sebe téměř 37 % respondentů. Ukazuje se, že ani jeden respondent nepoukazuje na to, že by pro sebe volný čas neměl. Což je pro nás dobré zjištění.

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 1.

Položka č. 4: Možnosti zájmových činností a koníčků ve volném čase

Tabulka č. 4a Zájmy, kterým se děti věnují ve volném čase

Zájmy, kterým se děti věnují ve volném čase	Počet respondentů
sport	22 (47,83 %)
hudba	25 (54,35 %)
tanec	16 (34,78 %)
výtvarné činnosti	16 (34,78 %)
další, jiné *	10 (21,74 %)
žádné	2 (4,35 %)
celkem	46 (100 %)

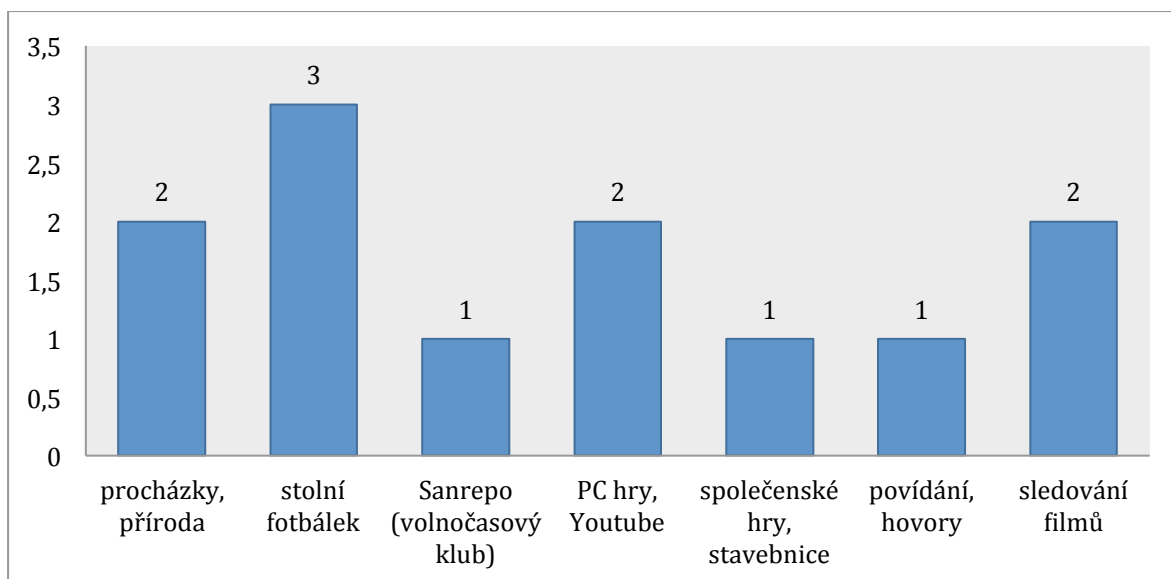
Graf č. 4a Zájmy, kterým se děti věnují ve volném čase

Tabulka a graf č. 4a popisuje uvedené zájmy dětí ve volném čase. Až 54 % respondentů má rádo hudbu, téměř 48 % respondentů se věnuje ve volném čase sportu. Tanec a výtvarné činnosti jsou zastoupeny každé téměř v 35 %. Pouze 4,35 % respondentů uvedlo, že nemají zájmy, nemají koníčky, jedná se o dva respondenty z celkového souboru dotazovaných.

Jako další jiné zájmy mimo nabídku dotazníku děti uvádějí: stolní fotbal, procházky přírodou, společenské hry, stavebnice, povídání s kamarády, sledování filmů. Dohromady je to 10 % odpovědí z celkového souboru respondentů. Poznatky jsme znázornili v tabulce č. 4b a grafu č. 4b níže, jedná se o doplňující informace, k položce č. 4.

Tabulka č. 4b Jiné zájmy, které děti uvedly mimo nabídku dotazníku

*Jiné zájmy, které děti uvedly mimo nabídku	Počet respondentů
procházky, příroda	2 (20 %)
stolní fotbal	3 (30 %)
Sanrepo (volnočasový klub)	1 (10 %)
PC hry, Youtube	2 (20 %)
společenské hry, stavebnice	1 (10 %)
povídání, hovory	1 (10 %)
sledování filmů	2 (20 %)
celkem	10 (100 %)

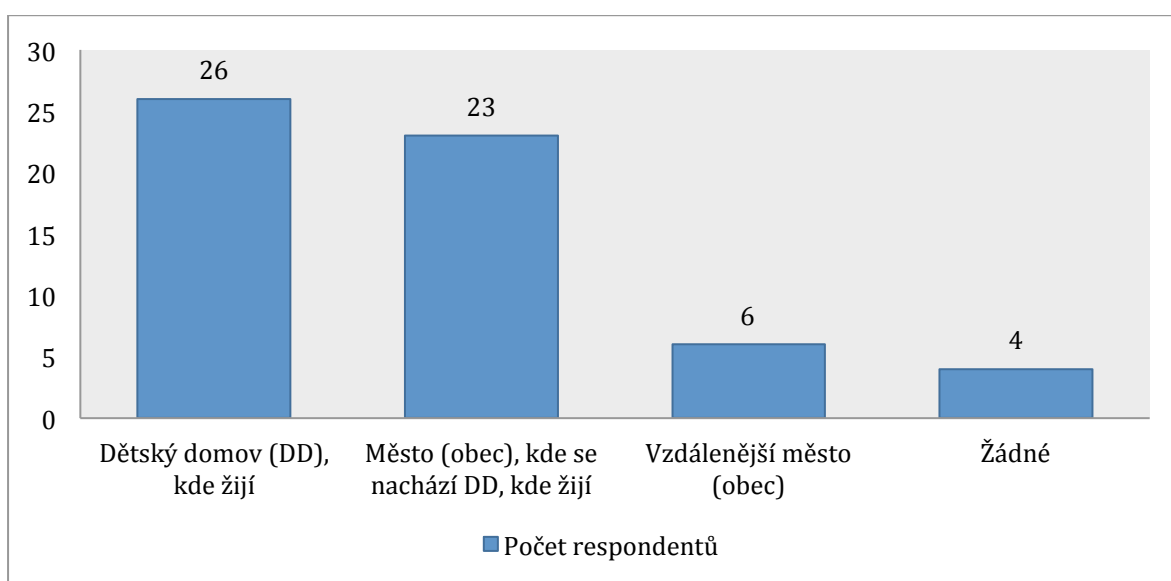
Graf č. 4b Jiné zájmy, které děti uvedly mimo nabídku dotazníku

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 2.

Položka č. 5: Místa, kde respondenti navštěvují zájmové kroužky (aktivity).

Tabulka č. 5 Místa, kde děti navštěvují zájmové kroužky

Místa, kde děti navštěvují zájmové kroužky	Počet respondentů
Dětský domov (DD), kde žijí	26 (56,52 %)
Město (obec), kde se nachází DD, kde žijí	23 (50 %)
Vzdálenější město (obec)	6 (13,04 %)
Žádné	4 (8,70 %)
celkem	46 (100 %)

Graf č. 5 Místa, kde děti navštěvují zájmové kroužky

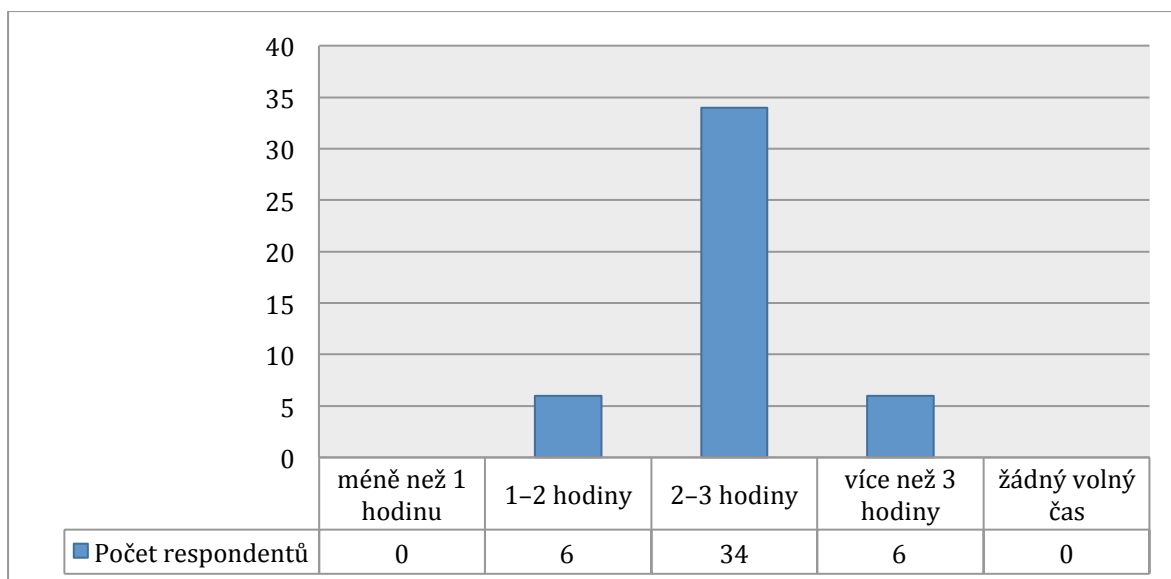
Tabulka a graf č. 5 udává, že 26 respondentů navštěvuje kroužky organizované přímo v DD, 23 respondentů navštěvuje kroužky ve městě, kde žije. Pouze 5 jich dojíždí do vzdáleného města a 4 děti nenavštěvují kroužky vůbec. Současně ale 11 respondentů navštěvuje kroužky v dětském domově i ve zdejším městě. Další tři respondenti navštěvují sice kroužky v DD, ale také současně ve vzdálenějším městě. Zjištěné údaje jsou dobře viditelné v sloupkovém grafu. Aktivity, které dětské domovy pro děti připravují, jsou velmi pestré, jsou to sportovní aktivity jako kopaná, stolní tenis, stolní fotbal, vybíjená. Dále jsou to různé kroužky, jako je kroužek pěvecký, čtenářský, výtvarný, keramický, mažoretky, hra na kytaru. Děti také mají možnost navštěvovat všechny volnočasové aktivity ve městské části, jako jsou např. taneční soubory, lidové školy umění, atletické kroužky. Děti mají ze strany dětských domovů v této oblasti velkou podporu, což vyplývá z vnitřních řádů obou DD, kde proběhlo naše šetření. Části těchto vnitřních řádů, které se vztahují k organizaci výchovy a výchovy ve volném čase jsou součástí příloh této práce. (Celé znění vnitřního řádu DD Jablonné v Podještědí: <http://ddjablonnevp.cz/base/upload/files/Vnitřn%C3%AD%20řád%20D%20JVP%201.6.2017.pdf> a DD Frýdlant: <https://ddfrydlant.cz/soubor-vnitri-rad-platny-od-1-4-2019-7-.pdf>.)

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 3.

Položka č. 6: Počet hodin volného času, který máš pro sebe během víkendu denně

Tabulka č. 6 Množství volného času, který mají děti pro sebe během víkendu za den

Volný čas, který mají děti o víkendu	Počet respondentů
méně než 1 hodinu	0 (0 %)
1–2 hodiny	6 (13,04 %)
2–3 hodiny	34 (73,91 %)
více než 3 hodiny	6 (13,04 %)
žádný volný čas	0 (0 %)
celkem	46 (100 %)

Graf č. 6 Množství volného času, který mají děti pro sebe během víkendu za den

Méně jak jednu hodinu volného času nemá žádný respondent. Zhruba 1 až 2 hodiny volného času denně během víkendu má 6 respondentů (13,04 %). Celkem 34 respondentů uvádí, že má 2 až 3 hodiny volného času denně. Dokonce 6 dětí uvedlo, že mají během víkendu více jak 3 hodiny volného času. Valná většina dotazovaných však uvádí, že během víkendu, kdy není v dětském domově tolik povinností, mají denně 2–3 hodiny času jen pro sebe (téměř 74 %).

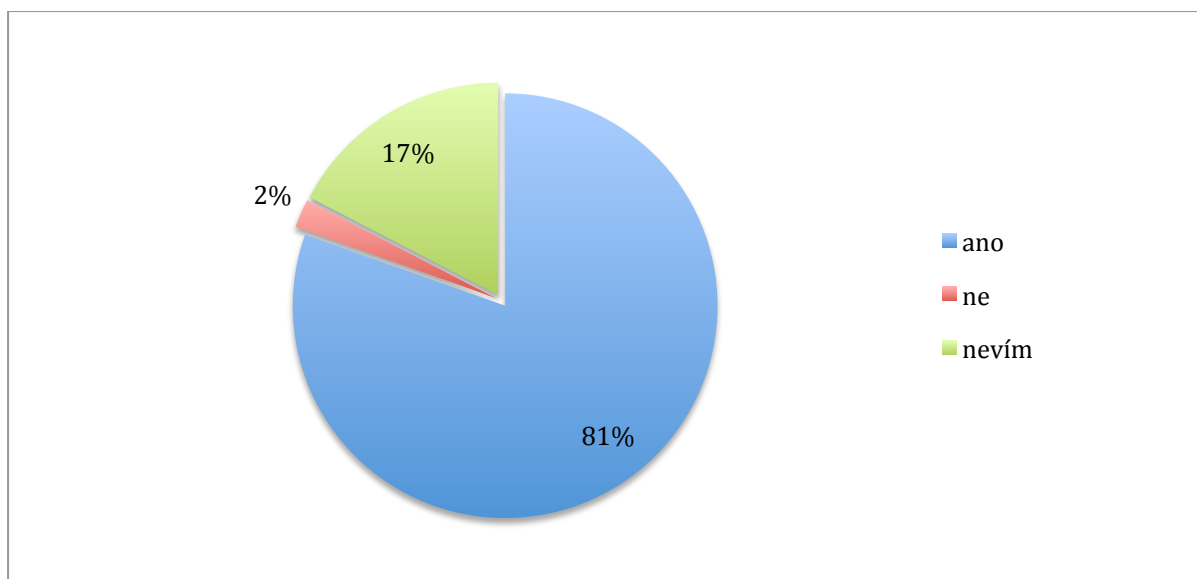
Tento fakt potvrzuje tabulka a graf č. 3, z kterého je patrné, že v době všedních dnů má 2 až 3 hodiny volna pro sebe pouze 37 % respondentů.

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 1.

Položka č. 7: Zhodnocení důležitosti volného času (názory respondentů)

Tabulka č. 7a Důležitost volného času dle názoru dětí

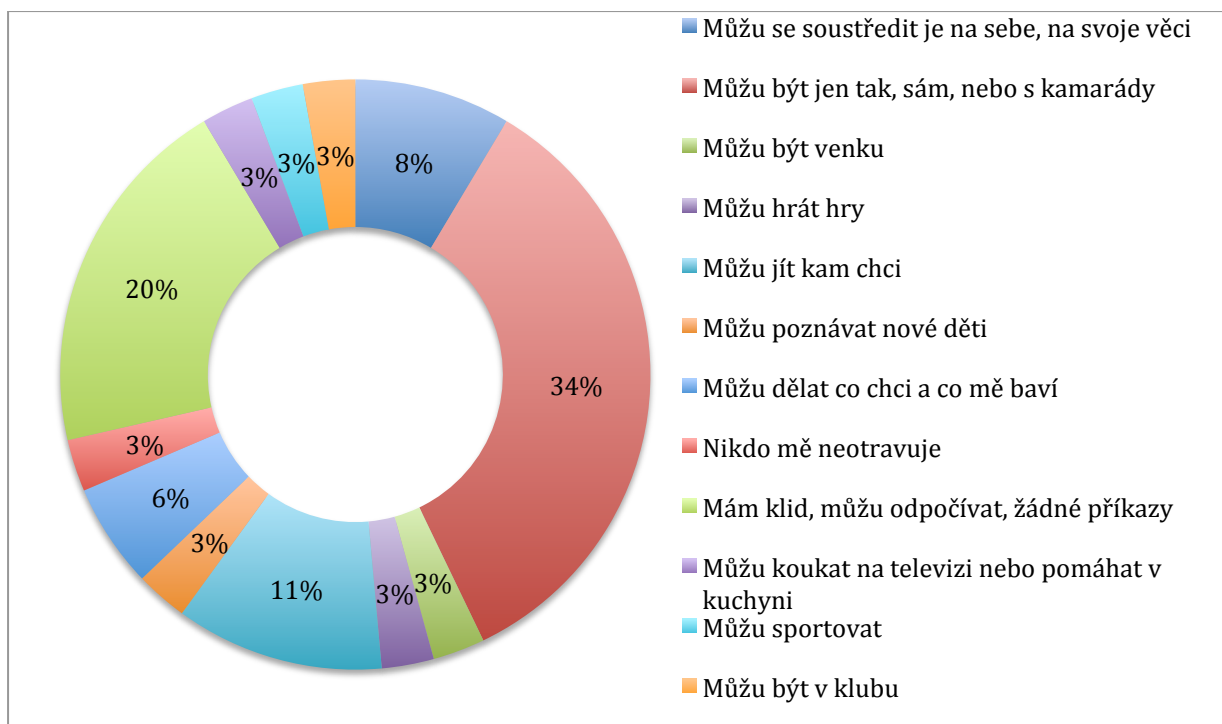
Důležitost volného času dle názoru dětí	Počet respondentů
ano, volný čas je pro mě důležitý*	37 (80,43 %)
ne, volný čas pro mě není důležitý	1 (2,17 %)
nevím	8 (17,39 %)
celkem	46 (100 %)

Graf č. 7a Důležitost volného času dle názoru dětí

Tabulka 7b Důvody, proč je volný čas pro děti důležitý, dle jejich názoru

Důvody, proč ano	Počet respondentů
Můžu se soustředit jen na sebe, na svoje věci	3
Můžu být jen tak, sám, nebo s kamarády	12
Můžu být venku	1
Můžu hrát hry	1
Můžu jít, kam chci	4
Můžu poznávat nové děti	1
Můžu dělat, co chci a co mě baví	2
Nikdo mě neotravuje	1
Mám klid, můžu odpočívat, žádné příkazy	7
Můžu koukat na televizi nebo pomáhat v kuchyni	1
Můžu sportovat	1
Můžu být v klubu	1
Celkem	35 (100 %)

Graf č. 7b Důvody, proč je volný čas pro děti důležitý, dle jejich názoru

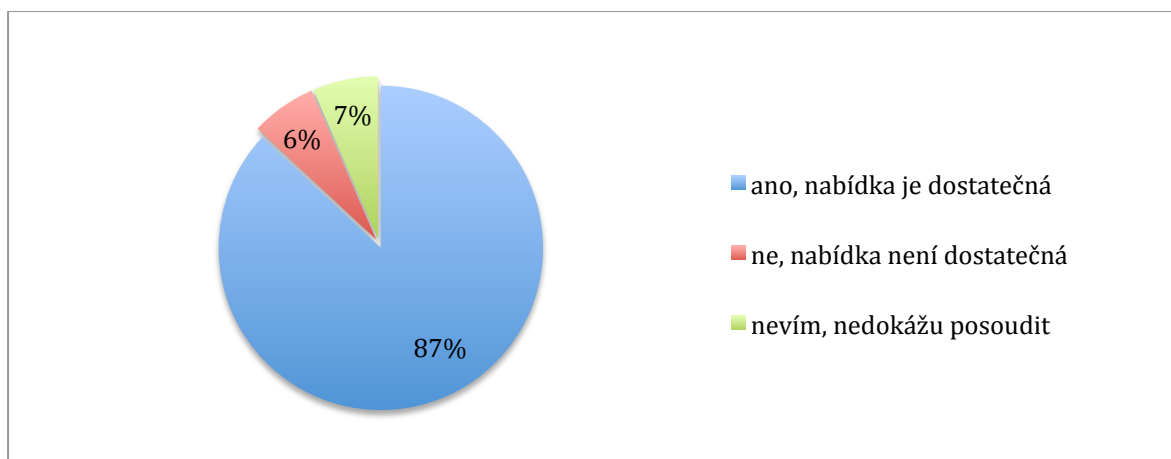
Položka dotazníku č. 7 mapovala názory respondentů ohledně důležitosti volného času, zda je pro ně podstatný, a pokud ano, tak proč. Až 81 % respondentů se domnívá, že volný čas je pro ně důležitý, protože v tu chvíli, si mohou dělat to, co mají rádi. Je to pro ně čas, kdy po nich nikdo nic nechce a je jen na nich, jakou činnost zvolí. Názorně popisují důvody, které jsou uvedeny v tabulce a grafu 7b. Nejčastěji se objevovaly tyto důvody: Můžu být jen tak, sám, nebo s kamarády (34 %), Mám klid, můžu odpočívat, žádné příkazy (20 %), Můžu jít, kam chci (11 %), Můžu se soustředit jen na sebe, na svoje věci (8 %).

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 4.

Položka č. 8: Názory na dostatečnou nabídku volnočasových aktivit

Tabulka č. 8 Dostatečnost nabídky volnočasových aktivit dle názoru dětí

Dostatečnost nabídky volnočasových aktivit dle názoru dětí	Počet respondentů
ano, nabídka je dostatečná	40 (86,96 %)
ne, nabídka není dostatečná	3 (6,52 %)
nevím, nedokážu posoudit	3 (6,52 %)
celkem	46 (100 %)

Graf č. 8 Dostatečnost nabídky volnočasových aktivit dle názoru dětí

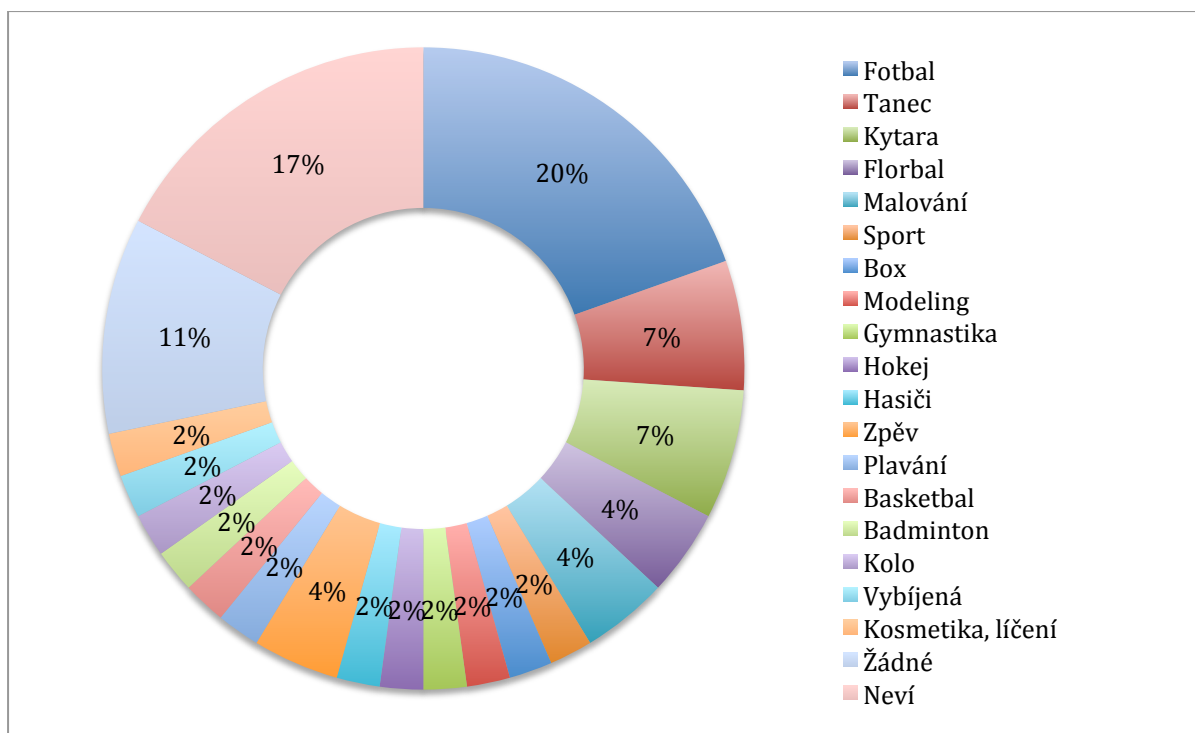
Téměř 87 % dotazovaných uvádí, že nabídka volnočasových aktivit je dostatečná. Zhruba 6,5 % shledává nabídku jako nedostatečnou a 6,5 % nedokáže situaci posoudit. Objevily se i některé doplňující názory: „Potřeboval bych více volna“ nebo „Někdy je lepší být sám“.

Odovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 2.

Položka č. 9 Aktivity, činnosti, které by si respondenti přáli

Tabulka č. 9 Aktivity, kterým by se děti rády věnovaly

Aktivity, kterým by se děti rády věnovaly	Počet respondentů
Fotbal	9
Tanec	3
Kytara	3
Florbal	2
Malování	2
Sport	1
Box	1
Modeling	1
Gymnastika	1
Hokej	1
Hasiči	1
Zpěv	2
Plavání	1
Basketbal	1
Badminton	1
Kolo	1
Vybíjená	1
Kosmetika - líčení	1
Žádné	5
Neví	8
celkem	46 (100 %)

Graf č. 9 Aktivity, kterým by se děti rády věnovaly

Odpovědi respondentů jsme graficky zpracovali s cílem zjistit, co by se jim líbilo ve volném čase dělat, co by preferovali nehledě na to, zda je to aktuálně možné či ne. Získali jsme tak přehled činností, kterým by se chtěli respondenti věnovat. Nejvíce respondentů by se chtělo věnovat sportu. Na přední příčce je to především kopaná, dále florbal, box, gymnastika, hokej, plavání, basketbal, badminton, jízda na kole, vybíjená a možné je zařadit do sportovních aktivit i tanec. Celkem je to 47,8 % respondentů se zájmem o sportovní aktivity.

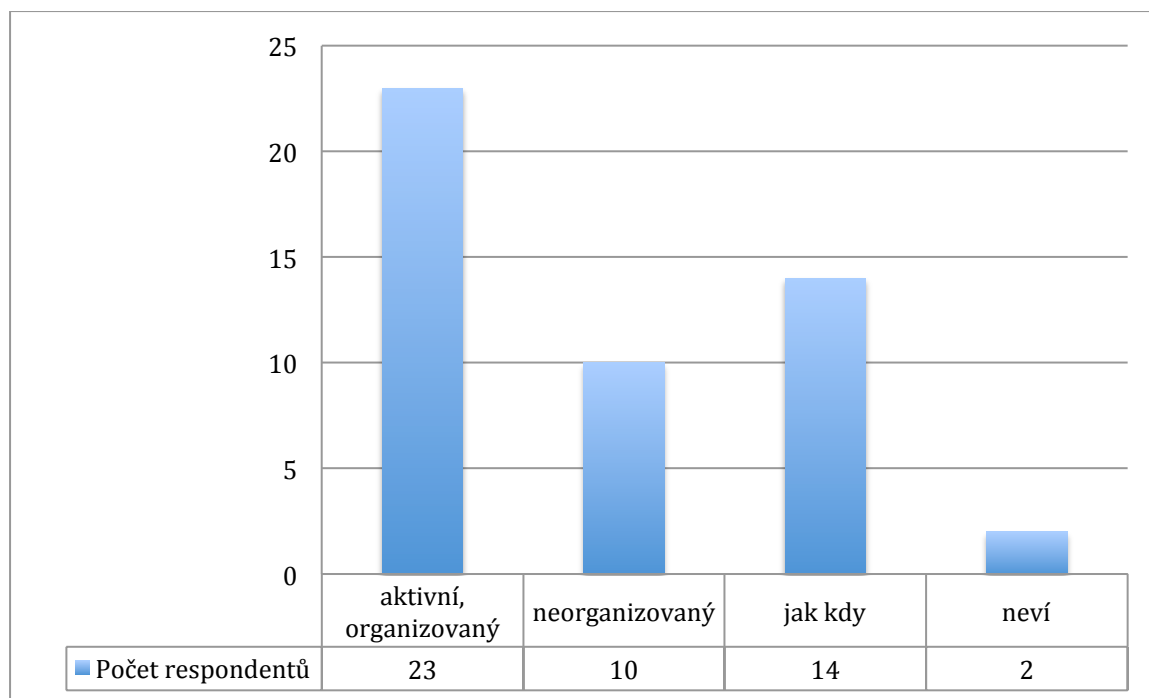
V oblíbenosti je i hra na kytaru, malování, kosmetické líčení, modeling a další. Možnosti jsou graficky znázorněny, evidentní je, že vedou sportovní aktivity, což s ohledem na prokazatelnou prospěšnost sportu považujeme za pozitivní zjištění.

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 3.

Položka č. 10: Názory respondentů na organizované trávení volného času

Tabulka č. 10 Typ trávení volného času, který děti upřednostňují

Typ trávení volného času, který děti upřednostňují	Počet respondentů
aktivní, organizovaný	23 (50 %)
neorganizovaný	10 (21,74 %)
jak kdy	14 (30,43 %)
neví	2 (4,35 %)
celkem	46 (100 %)

Graf č. 10 Typ trávení volného času, který děti upřednostňují

Celých 50 % respondentů uvádí, že upřednostňuje kolektivní, organizované aktivity, asi 22 % dotazovaných by bylo pro neorganizované sporty, zhruba 30,5 % jsou pro oba druhy trávení volného času. Dva respondenti neumí na otázku odpovědět.

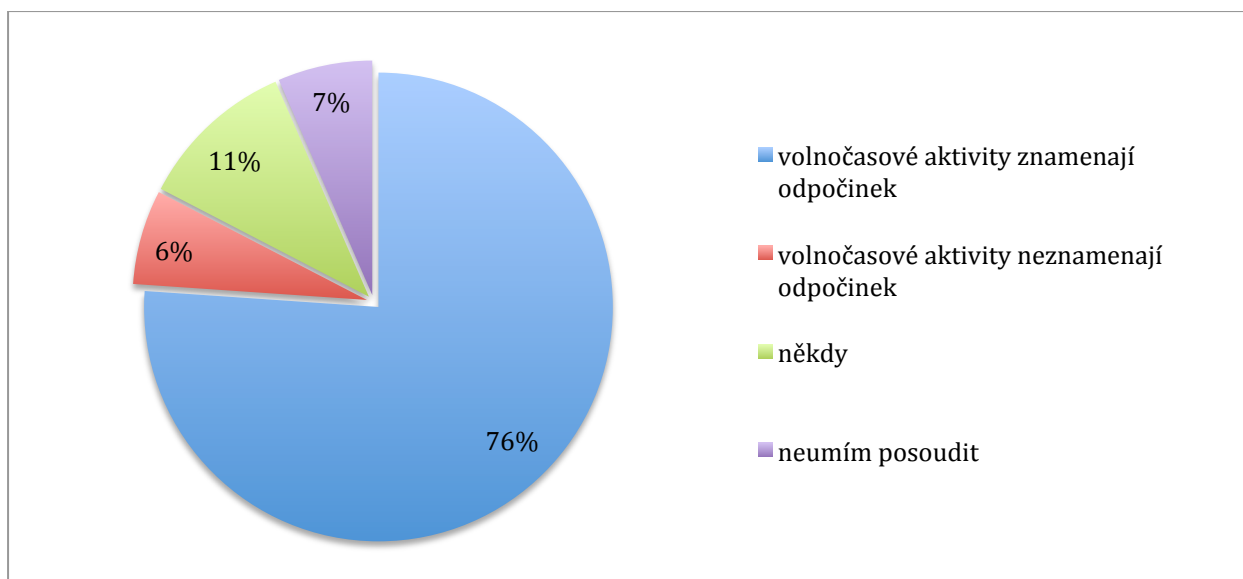
Odpovědi ukazují na to, že děti z dětských domovů jsou zvyklé žít organizovaným životem ve výchovných skupinách, zpravidla o šesti až osmi dětech, se dvěma stálými vychovatelkami. Takových výchovných skupin žije v jednom dětském domově více.

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 3.

Položka č. 11: Zhodnocení přínosu volnočasových kroužků/aktivit co do relaxace

Tabulka č. 11 Jak děti vnímají volnočasové aktivity z hlediska odpočinku a relaxace

Jak děti vnímají volnočasové aktivity z hlediska odpočinku a relaxace	Počet respondentů
volnočasové aktivity znamenají odpočinek	35 (76,09 %)
volnočasové aktivity neznamenají odpočinek	3 (6,52 %)
někdy	5 (10,87 %)
neumím posoudit	3 (6,52 %)
celkem	46 (100 %)

Graf č. 11 Jak děti vnímají volnočasové aktivity z hlediska odpočinku a relaxace

Zhruba 76 % respondentů vnímá volný čas jako odpočinek a pobavení. Pro 3 respondenty volný čas není odpočinkem. Pro 5 dotazovaných je volný čas odpočinkem jen někdy. Tři dotazovaní otázku neumí posoudit.

Odpovědi směřují k zodpovězení průzkumné otázky č. 3.

6. 2 Vyhodnocení průzkumných otázek

V praktické části jsme na úvod zmínili několik průzkumných otázek. Na jejich odpovědi reagovalo naše dotazníkové šetření, které se uskutečnilo ve dvou dětských domovech Libereckého kraje. V následující kapitole budou stanovené otázky zodpovězeny.

PO1: Kolik hodin volného času pro sebe děti z DD mají během dne?

Pro zodpovězení PO1 byla použita položka dotazníku č. 3. a položka č. 6.

Z tabulky a grafu č. 3 na s. 40–41 vyplývá, že během všedních dnů má volného času méně jak hodinu celkem 6,52 % respondentů, dále 1 až 2 hodiny volného času ve všední den má 56,52 % dětí. Celkem 2 až 3 hodiny má volna pro sebe téměř 37 % respondentů. Ukazuje se, že ani jeden respondent netvrdí, že by pro sebe volný čas neměl.

Grafické znázornění tabulky a grafu č. 6., s. 44–45, vypovídá o tom, kolik volného času denně mají děti v průběhu víkendu. Méně jak jednu hodinu volného času nemá žádný respondent. Zhruba 1 až 2 hodiny volného času denně během víkendu má 6 respondentů (13,04 %). Celkem 34 respondentů uvádí, že má 2 až 3 hodiny volného

času denně. Dokonce 6 dětí uvedlo, že mají během víkendu více jak 3 hodiny volného času.

Znamená to tedy, že valná většina dotazovaných (74 %) odpovídá, že během víkendu, kdy není v dětském domově tolik povinností, mají denně 2–3 hodiny času jen pro sebe, to je více než ve všední den. Je to pochopitelné, v době víkendu děti nemají školní povinnosti, přípravu na vyučování, věnují se běžným domácím činnostem, a jakmile mají vše splněno, mají čas pro sebe. To je pro nás dobré zjištění. Volný čas děti nazývají příhodně: „jdeme na volnou vycházku“ a právě v této době si mohou zvolit, jakým aktivitám se budou věnovat.

Považujeme za důležité, aby nejen děti v dětských domovech měly vedle povinností a organizovaných aktivit také prostor na osobní volno. Ve svém osobním volnu, mohou děti jen tak odpočívat a relaxovat u činností, které si samy vyberou. Děti, které nemají dostatečný prostor k odpočinku, se mohou cítit přetížené. Zvláště mladší děti a pubescenti jsou lehce unavitelní. Tyto poznatky bychom měli vzít v potaz při pedagogické práci obecně a také při tvorbě plánu činností a režimu dne v dětských domovech či jiných ústavních výchovných zařízeních. Pokud bychom význam odpočinku, relaxačních a pohybových aktivit podcenili, riskujeme výchovný nezdar. Ten se pak projevuje mnoha způsoby, některé děti jsou konfliktní, vzdorovité, objevují se u nich poruchy chování apod. Časté jsou také psychosomatické a neurotické potíže, např. bolesti hlavy, břicha, poruchy spánku, koktavost aj. (Pávková 2001, s. 88).

V rodinách bývají příčinou přetěžování obvykle příliš ambiciózní, nebo přehnaně na výkon orientovaní rodiče. Pro dítě je ale vedle péle a výkonu důležité, aby mělo prostor jen tak „být“ a přemýšlet o „svých“ věcech. Pojem volného času je však mnohým dětem vzdálen. „Není výjimkou, že se děti mladšího školního věku, ba někdy už předškoláci ocitají na rychle se točícím kolotoči permanentního snažení a soupeření s druhými. Chybí možnost zastavení se a vydechnutí, kdy má dítě nerušenou možnost být samo se sebou a intuitivně vnímat otázky, které by k útlému věku za podpory nejbližších pečovatелů rozhodně měly patřit: Kdo vlastně jsem? K čemu se hodím? Co cítím? Co mě baví? Líbí se mi, jak žiju?“ (Labusová 2013).

PO2: Jaká je aktuální nabídka volnočasových aktivit v dětském domově?

Pro zodpovězení PO2 byla použita položka dotazníku č. 4 a č. 8.

Odpovědi jsou zaznamenány v tabulce a grafu č. 4a a 4b, s. 41–43. Zde jsou popsány uvedené zájmy dětí ve volném čase. Až 54 % respondentů má rádo hudbu, téměř 48 % respondentů se věnuje ve volném čase sportu. Tanec a výtvarné činnosti jsou zastoupeny téměř v 35 %. Pouze 4,35 % respondentů uvedlo, že nemají zájmy, nemají koníčky, jedná se o dva respondenty z celkového souboru dotazovaných.

Jako další jiné zájmy mimo nabídku dotazníku děti uvádějí: stolní fotbálek, procházky přírodou, společenské hry, stavebnice, povídání s kamarády, sledování filmů. Dohromady je to 10 % odpovědí z celkového souboru. Děti se ve valné většině věnují aktivním činnostem, jako jsou sportovní aktivity.

Pohybové aktivity mají pro správný vývoj dětí značný význam. Pávková (2001, s. 88) popisuje pohyb jako účinný zdroj relaxace. Někteří autoři používají pojem tzv. pohybová gramotnost. Tento jev, který v dětech je třeba rozvíjet již od útlého věku, je předpokladem pro správnou volbu míry a typu sportovních aktivit i v dospělosti. Zdůrazňuje se také důležitost pohybových činností spojených s pobytem v přírodě. „I když bude mít dítě dostatek organizovaného pohybu, neměli bychom ho připravit o možnost pohybu neorganizovaného, tedy takového, který probíhá přirozeným způsobem, nejlépe venku, v přírodě“ (Nováková 2016). Kromě toho, že sport je faktorem ovlivňujícím zdravotní stav a fyzickou zdatnost dětí, pomáhá také k prožívání psychické a sociální pohody a celkového zdravého vývoje organismu jak po stránce fyzické, tak psychické (Dvořáková 2017, s. 12–15).

Informace v tabulce a grafu č. 8 na s. 48 hodnotí nabídku volnočasových aktivit. Dovídáme se tak, že téměř 87 % dotazovaných uvádí, že nabídka volnočasových aktivit je dostatečná.

PO3: Jakým způsobem tráví děti z DD volný čas? A které oblasti odpočinku mají nejraději?

Pro zodpovězení PO3 byla použita položka dotazníku a č. 10, č. 5 a č. 9.

Odpovědi shrnuté do tabulky a grafu č. 10, s. 50, ukazují na skutečnost, podle které až 50 % respondentů uvádí, že upřednostňuje kolektivní, organizované aktivity, asi 22 % dotazovaných by bylo pro neorganizované aktivity, zhruba 30,5 % je pro oba druhy trávení volného času. Dva respondenti neumí na otázku odpovědět.

Získané informace ukazují na to, že děti z dětských domovů jsou zvyklé žít organizovaným životem ve výchovných skupinách, zpravidla o šesti až osmi dětech, se dvěma stálými vychovatelkami. Takových výchovných skupin žije v jednom dětském domově více.

Tabulka a graf č. 5, s. 43, udává, že 26 respondentů navštěvuje kroužky organizované přímo v DD, až 23 respondentů navštěvují kroužky ve městě, kde žijí. Pouze 5 jich dojíždí do vzdáleného města a 4 děti nenavštěvují kroužky vůbec. Současně ale 11 respondentů navštěvuje kroužky v dětském domově i ve zdejším městě. Další tři respondenti navštěvují sice kroužky v DD, ale také současně ve vzdálenějším městě.

Grafické znázornění odpovědí v tabulce a grafu č. 9, s. 48–49, přibližuje přání dětí, čemu by se chtěly věnovat nad rámec aktuální nabídky, ve svém volném čase. Získali jsme tedy přehled činností, kterým by se chtěli respondenti věnovat. Nejvíce respondentů by se chtělo věnovat sportu. Na přední příčce je to především fotbal, dále florbal, box, gymnastika, hokej, plavání, basketbal, badminton, jízda na kole, vybíjená, tanec. Celkem je to 47,8 % respondentů, kteří mají zájem o sportovní aktivity. V oblíbenosti je i hra na kytaru, malování, kosmetické líčení, modeling a další. Možnosti jsou graficky znázorněny, evidentní je, že věnují sportovní aktivity, což nás velmi těší. Mnohé pohybové a sportovní aktivity jsou provozovány ve skupinách. Kolektivní sport je pro děti příležitostí učit se spolupracovat a komunikovat s vrstevníky ve skupině, učit se respektovat ostatní členy, rozvíjí se u nich pocit sounáležitosti např. s fotbalovým týmem. Takovéto volnočasové aktivity jsou navíc jedním z možných způsobů prevence rizikového a problémového chování mládeže (Dvořáková 2017, s. 15). U dětí z dětských domovů může také docházka do sportovního kroužku či klubu mimo dětský domov podporovat vztahy s vrstevníky z prostředí mimo ústav, což jim může být ku prospěchu při pozdějším osamostatnění a opuštění ústavního prostředí. Být součástí nějaké skupiny, zájmového klubu, sportovního týmu znamená pro děti zdroj pocitu vlastní schopnosti, užitečnosti, potřebnosti pro druhé (Novotný 2015, s. 51).

PO4: Je pro děti z DD volný čas důležitý a proč?

Pro zodpovězení PO4 byla použita položka dotazníku a č. 7 a č. 11.

Odpovědi respondentů, které jsme zaznamenali v tabulce a grafu č. 7a a 7b, s. 45–47, vypovídají o tom, že děti z DD znají hodnotu volného času. Téměř 80 % respondentů se domnívá, že volný čas je pro ně důležitý, protože v tu chvíli si mohou dělat to, co mají rádi. Je to pro ně čas, kdy po nich nikdo nic nechce a je jen na nich, jakou činnost zvolí. Názorně popisují důvody, které jsou uvedeny v tabulce a grafu 7b. Nejčastěji se objevovaly tyto důvody: Můžu být jen tak, sám, nebo s kamarády, mám klid, můžu odpočívat, žádné příkazy, můžu jít, kam chci. Můžu se soustředit jen na sebe, na svoje věci.

Odpovědi respondentů na položku 11, které byly graficky zpracovány do tabulky a grafu č. 11, s. 50–51, vysvětlují, jak dalece jsou pro děti z dětských domovů důležité volnočasové aktivity, co jim tyto činnosti ve volném čase přináší. Téměř 76 % respondentů uvádí, že tímto způsobem odpočívají, relaxují. Volný čas znamená pro každého člověka něco jiného, a v tom je právě jeho podstata, že si každý může zvolit jakoukoli činnost podle svého zájmu a chuti. Bendl píše o volných chvílích: „Spojujeme si je s oblíbenými činnostmi, jako je například turistika v zajímavé krajině, poznávání přírody, sporty a pohybové aktivity, drobné kutilství, sběratelství, chovatelství a pěstitelství, práce s informačními technologiemi, umělecké aktivity. K volnému času patří ale také setkávání s kamarády, přáteli, partnery, dobrá zábava, nové zážitky. Pro mnohé lidi je volný čas spojován s příjemným nicneděláním, klidným odpočinkem“ (Bendl 2015, s. 118). Z našich poznatků vyplývajících z dotazníkového šetření můžeme říci, že představa dětí z dětských domovů o volném čase odpovídá tomu, jak jej chápe odborná literatura. A jak již bylo zmíněno, jako takový má volný čas pro děti v dětských domovech značný význam a většina z nich mu přikládá důležitost.

7 Diskuze a návrhy opatření

V diskuzi nejprve shrneme výsledky dotazníkového průzkumu a poté je porovnáme s poznatky odborníků, kteří se tématu volného času věnují. Uvědomujeme si, že náš soubor respondentů byl tvořen dětmi ve věku od 7 do 18 let. Je proto potřeba počítat i s tím, že děti nemusely odpovídat vždy pravdivě, nebo mohly odpovídat jen podle své intuice, proto mohou být poznatky do jisté míry zkreslené, a to z různých důvodů. Přesto si myslíme, že jsme získali přinejmenším vhled do problematiky volného času dětí ze dvou dětských domovů rodinného typu v Libereckém kraji.

Cílem práce bylo zjistit, jak tráví děti z dětského domova volný čas a jaké volnočasové aktivity mohou využívat. Náš jednoduchý dotazník byl zaměřen na zmapování názorů dětí ze dvou dětských domovů na možnosti trávení volného času. V dětském domově je dominantní kolektivní skupinová výchova, která má svá pro, ale i proti. Zajímalo nás, jestli mají děti na sebe alespoň chvíli volného času a zda je pro ně důležitým symbolem svobody, tedy nezasahování dospělých, jejich příkazů a doporučení. Vytvořili jsme tedy čtyři otázky, na které jsme chtěli znát odpovědi. Zajímalo nás, kolik hodin volného času pro sebe děti z DD mají během dne, a to jak v době pracovního týdne, tak i během víkendu. Do jaké míry je pro ně volný čas důležitý. Jak volný čas tráví a jakých volnočasových aktivit se jim dostává. Čemu by se ve volném čase ještě chtěly věnovat.

Z šetření vyplynulo, že během všedních dnů má volného času méně jak hodinu velmi málo respondentů, zato 1 až 2 hodiny volného času ve všední den má téměř 60 % dětí. A celkem 2 až 3 hodiny volna pro sebe má téměř 37 % respondentů. Ukazuje se, že ani jeden respondent netvrdí, že by pro sebe volný čas neměl. Dále se dovídáme, že valná většina dotazovaných (74 %) odpovídá, že během víkendu, má denně 2 až 3 hodiny času jen pro sebe, to je více než ve všední den. Je to pochopitelné, v době víkendu děti nemají školní povinnosti, přípravu na vyučování, věnují se běžným domácím činnostem, a jakmile mají vše splněno, mají čas pro sebe. Volný čas děti nazývají příhodně: „jdeme na volnou vycházku“ a právě v této době si mohou zvolit, čemu se chtějí věnovat.

Ohledně zájmů dětí ve volném čase zjišťujeme, že více jak polovina respondentů má rádo hudbu, téměř 48 % respondentů se věnuje ve volném čase sportu. Tanec a výtvarné činnosti jsou zastoupeny každé téměř v 35 %. Pouze 4,35 % respondentů uvedlo, že nemají zájmy, nemají koníčky. Jako další jiné zájmy mimo nabídku dotazníku děti uvádějí: stolní fotbal, procházky přírodou, společenské hry, stavebnice, povídání s kamarády, sledování filmů. Dohromady je to 10 % odpovědí z celkového souboru. Odpovědi nás potěšily, děti se ve valné většině věnují aktivním činnostem, jako jsou sportovní, pohybové aktivity.

Zhruba polovina respondentů upřednostňuje kolektivní, organizované aktivity, jen asi 20 % dotazovaných by bylo pro neorganizované aktivity, zhruba 30 % jsou pro oba druhy trávení volného času. Získané informace ukazují na to, že děti z dětských domovů jsou zvyklé žít organizovaným životem ve výchovných skupinách. Kroužky jsou organizované přímo v DD, ale děti mohou navštěvovat kroužky i ve městě, kde žijí. Dokonce mohou dojíždět do vzdálených měst. Jen 4 děti nenavštěvují kroužky vůbec.

Odpovědi respondentů, které jsme zaznamenali, vypovídají o tom, že děti z DD znají hodnotu volného času. Téměř 80 % respondentů se domnívá, že volný čas je pro ně důležitý, protože v tu chvíli si mohou dělat to, co mají rádi. Je to pro ně čas, kdy po nich nikdo nic nechce a je jen na nich, jakou činnost zvolí. Téměř 76 % respondentů uvádí, že tímto způsobem odpočívají, relaxují.

Dle Pávkové (2001) je význam odpočinku důležitý, relaxační a pohybové aktivity se nevyplácí podceňovat, riziko přetěžování je v současné zrychlené době evidentní. To se pak projevuje mnoha způsoby, některé děti jsou nepozorné, vzdorovité, objevují se u nich poruchy chování apod. Časté jsou také psychosomatické a neurotické potíže, např. bolesti hlavy, břicha, poruchy spánku, koktavost aj.

V rodinách bývají příčinou přetěžování obvykle příliš ambiciózní, nebo přehnaně na výkon orientovaní rodiče. Pro dítě je ale vedle péle a výkonu důležité, aby mělo prostor jen tak „být“ a přemýšlet o „svých“ věcech. Pojem volného času je však mnohým dětem vzdálen. „Není výjimkou, že se děti mladšího školního věku, ba někdy už předškoláci ocitají na rychle se točícím kolotoči permanentního snažení a soupeření s druhými. Chybí možnost zastavení se a vydechnutí, kdy má dítě nerušenou možnost být samo se sebou a intuitivně vnímat otázky, které by k útlému věku za podpory nejbližších pečovatелů rozhodně měly patřit: Kdo vlastně jsem? K čemu se hodím? Co cítím? Co mně baví? Líbí se mi, jak žiju?“ (Labusová 2013).

Pohybové aktivity mají pro správný vývoj dětí značný význam. Pávková (2001, s. 88) popisuje pohyb jako účinný zdroj relaxace. Někteří autoři používají pojem tzv. pohybová gramotnost. Tento jev, který v dětech je třeba rozvíjet již od útlého věku, je předpokladem pro správnou volbu míry a typu sportovních aktivit i v dospělosti. Zdůrazňuje se také důležitost pohybových činností spojených s pobytem v přírodě. „I když bude mít dítě dostatek organizovaného pohybu, neměli bychom ho připravit o možnost pohybu neorganizovaného, tedy takového, který probíhá přirozeným způsobem, nejlépe venku, v přírodě“ (Nováková 2016). Kromě toho, že sport je faktorem ovlivňujícím zdravotní stav a fyzickou zdatnost dětí, pomáhá také k prožívání psychické a sociální pohody a celkového zdravého vývoje organismu jak po stránce fyzické, tak psychické (Dvořáková 2017, s. 12–15).

Mnohé pohybové a sportovní aktivity jsou provozovány ve skupinách. Kolektivní sport je pro děti příležitostí učit se spolupracovat a komunikovat s vrstevníky ve skupině, učit se respektovat ostatní členy, rozvíjí se u nich pocit sounáležitosti např. s fotbalovým týmem. Takovéto volnočasové aktivity jsou navíc jedním z možných způsobů prevence rizikového a problémového chování mládeže (Dvořáková 2017, s. 15). U dětí z dětských domovů může také docházka do sportovního kroužku či klubu mimo dětský domov podporovat vztahy s vrstevníky z prostředí mimo ústav, což jim může být ku prospěchu při pozdějším osamostatnění a opuštění ústavního prostředí. Být součástí nějaké skupiny, zájmového klubu, sportovního týmu znamená pro děti zdroj pocitu vlastní schopnosti, užitečnosti, potřebnosti pro druhé (Novotný 2015, s. 51).

Volný čas znamená pro každého člověka něco jiného, a v tom je právě jeho podstata, že si každý může zvolit jakoukoli činnost podle svého zájmu a chuti. Bendl píše o volných chvílích: „Spojujeme si je s oblíbenými činnostmi, jako je například turistika v zajímavé krajině, poznávání přírody, sporty a pohybové aktivity, drobné kutilství, sběratelství, chovatelství a pěstitelství, práce s informačními technologiemi, umělecké aktivity. K volnému času patří ale také setkávání s kamarády, přáteli, partnery, dobrá zábava, nové zážitky. Pro mnohé lidi je volný čas spojován s příjemným nicneděláním, klidným odpočinkem“ (Bendl 2015, s. 118). Z našich poznatků vyplývajících z dotazníkového šetření můžeme říci, že představa dětí z dětských domovů o volném čase odpovídá tomu, jak jej chápe odborná literatura. A jak již bylo zmíněno, jako takový má volný čas pro děti v dětských domovech značný význam a většina z nich mu přikládá

důležitost. V uvedených dětských domovech se mohou děti účastnit zajímavých aktivit, avšak mají možnost navštěvovat i kroužky a zájmové činnosti mimo dětský domov. Mohou dokonce i jezdit do vzdáleného místa za svým koníčkem, což je velmi pozitivní zjištění. Navazují tak nová přátelství mimo komunitu dětí z dětského domova, učí se cestovat a zařizovat si vše, co je s volnočasovou činností spojeno, navazují další sociální vztahy a tím zvyšují svoje sebevědomí.

7.1 Navrhovaná opatření do praxe

Některé odpovědi respondentů nás vedou i k zamyšlení, jak ještě lépe motivovat děti k zájmové činnosti. Například dva respondenti uvedli, že se ve volném čase ničemu nevěnují. Navrhujeme alespoň jednou ročně zpracovat jednoduchý dotazník, jehož cílem by bylo zjistit, co by děti nejvíce bavilo, a dle výsledků doplnit nabídku kroužku, které organizuje přímo dětský domov nebo jiná organizace mimo zařízení.

Zhruba polovina dětí má ráda hudbu, navrhujeme proto prohloubit spolupráci se Základními uměleckými školami. Podpořit tak nadané zpěváky a hudebníky. Děti by chtěly hrát na hudební nástroje jako je kytara, či bicí, další by se rády věnovaly zpěvu nebo malování. Doporučujeme prostřednictvím odborníků ze ZUŠ ověřovat vlohy a nadání dětí a po té je dále rozvíjet.

Zaznamenali jsme také, že některé děti mají rády přírodu a rády se procházejí přírodou. Proto navrhujeme spolupracovat s ochranáři, přímo v místech dětských domovů, V Jablonném v Podještědí je Správa chráněné krajinné oblasti Lužické hory. Tato organizace podporuje mladé ochránce přírody a vyhlašuje různé soutěže pro ochránce přírody. Podobné aktivity lze najít i ve Frýdlantu v Čechách, je to např. kroužek myslivosti a ochrany přírody či kroužek rybářství.

Valná většina dětí si uvědomuje, že volný čas je pro ně důležitý, prospěšný. Je to čas relaxace, odpočinku a pohody. Přesto se někdy objevoval povzdech, že by bylo třeba mít více volného času. Navrhujeme proto hledat více volného času v době, kdy děti vykonávají přípravu do školy. To znamená, že píšou domácí úkoly, učí se, zpracovávají referáty. Z praxe víme, že děti mají domácích úkolů a povinností do školy nadmíru. Doporučujeme ve spolupráci s pedagogicko-psychologickými poradnami snížit počet hodin přípravy na vyučování, to znamená snížit počet úkolů. Osvědčuje se spolupráce s psychologem PPP přímo v dětském domově.

Děti v DD jsou většinou zvyklé žít organizovaným způsobem, z jedné položky dotazníku jsme zjistili, že děti také preferují volný čas, který jim někdo předem připraví a zorganizuje. Velká část respondentů uvedla, že navštěvují kroužky mimo dětský domov, někteří dokonce dojíždějí do jiného města. Bylo by tedy dobré, kdyby účast na kroužku mimo DD mohla být pro děti příležitostí, kdy se učí zařizovat si některé záležitosti samy, kdy vychovatelé nedělají vše za děti, ale vedou je naopak k tomu, aby se učily samy cestovat, samy komunikovat s vedoucím kroužku apod.

Závěr

Bakalářská práce se věnuje problematice volného času dětí v dětských domovech. Práci jsme tradičně rozdělili na teoretickou a praktickou část. Cílem práce bylo zjistit, jak tráví děti z dětského domova volný čas a jaké volnočasové aktivity mohou využívat.

Teoretická část definuje volný čas, jeho vývoj, funkci. Zdůrazňuje význam pedagogického ovlivňování volného času v životě dětí. Popisuje instituce a zařízení pro zájmové vzdělávání. V dalších kapitolách se vysvětluje systém školských ústavních zařízení, jejich úloha v péči o děti. Práce se podrobně věnuje vývoji dětí obecně, ale poukazuje současně i na zvláštnosti psychického vývoje dětí z dětských domovů.

V praktické části bylo realizováno průzkumné šetření metodou dotazování. Zvolen byl jednoduchý nestandardizovaný dotazník, který byl zaměřen na zmapování názorů dětí ze dvou dětských domovů na možnosti trávení volného času. Informace, získané dotazníkovým šetřením, směřovaly k zodpovězení čtyř průzkumných otázek, které jsme v praktické rovině stanovili. Zajímalo nás, kolik hodin volného času pro sebe děti z DD mají a zda je pro ně volný čas důležitý. Jaká je aktuální nabídka volnočasových aktivit v dětském domově. Jakým způsobem tráví děti z DD volný čas. A které oblasti odpočinku mají nejraději.

Do průzkumu se zapojilo 46 dětí ve věku od 7 do 18 let, ze dvou dětských domovů v Libereckém kraji. Jedná se o Dětský domov Jablonné v Podještědí a Dětský domov ve Frýdlantu v Čechách.

Z dotazníkového šetření bylo možné se dovědět, že během všedních dnů má volného času méně jak hodinu velmi málo respondentů, zato většina dětí má ve všední den 1 až 2 hodiny volného času. Více jak třetina respondentů má během všedního dne 2 až 3 hodiny pro sebe. Ukazuje se, že ani jeden respondent netvrdí, že by pro sebe volný čas neměl. Dále se dovídáme, že valná většina dotazovaných odpovídá, že během víkendu, má denně 2 až 3 hodiny času jen pro sebe.

Ohledně zájmů dětí ve volném čase zjišťujeme, že více jak polovina respondentů má ráda hudbu, velká část respondentů se věnuje ve volném čase sportu. Pouze minimum respondentů uvedlo, že nemají zájmy. Většina odpovědí potvrzuje, že nabídka volnočasových aktivit je dostatečná.

Zhruba polovina respondentů upřednostňuje kolektivní, organizované aktivity. Získané informace ukazují na to, že děti z dětských domovů jsou zvyklé žít organizovaným životem ve výchovných skupinách. Kroužky jsou organizované přímo v DD, ale děti mohou navštěvovat kroužky i ve městě, kde žijí. Dokonce mohou dojíždět do vzdálených měst. Jen minimum dětí nenavštěvuje kroužky vůbec.

Odpovědi respondentů, které jsme zaznamenali, vypovídají o tom, že děti z DD znají hodnotu volného času. Velká většina respondentů se domnívá, že volný čas je pro ně důležitý. Více jak tři čtvrtiny respondentů uvádí, že tímto způsobem odpočívají, relaxují.

Z našich poznatků vyplývajících z dotazníkového šetření můžeme říci, že představa dětí z dětských domovů o volném čase odpovídá tomu, jak jej chápou odborníci. Pro děti z dětských domovů má volný čas značný význam, valná většina dětí chápe volný čas jako prostor bez direktivních omezení. Děti mají velmi pestrou nabídku volnočasových činností, které jsou organizovány přímo uvnitř dětského domova, ale i mimo něj. Většina aktivit směřuje ke sportu, což je potěšující poznatek.

Zjistili jsme také, že vnitřní řády v dětských domovech pamatují nejen na povinnosti a vzdělávání dětí, ale i na dostatek volného času a smysluplné volnočasové aktivity.

Použité zdroje

BENDL, S., 2015. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4248-9.

Dětský domov Frýdlant [online]. [vid. 28.4.2020]. Dostupné z: <https://ddfrydlant.cz/top-dokumenty-3>

Dětský domov Jablonné v Podještědí [online]. [vid. 28.4.2020]. Dostupné z: <http://www.ddjablonnevp.cz/docs>

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z., 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-7169-192-5.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z., 1995. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. In: PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R., 2016. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5695-0.

DVOŘÁKOVÁ, H., 2017. *Tělesná výchova na I. stupni základní školy*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3308-4.

GABRIEL, Z., NOVÁK, T., 2008. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1788-3.

GAVORA, P., 2000. Úvod do pedagogického výzkumu. In: CHRÁSTKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu*. 2. aktual. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5326-3.

HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J., 2008. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-473-1.

HEŘMANOVÁ, V., 2008. *Kapitoly z vývojové psychologie*. 1: vyd. Ústí nad Labem: FP UJEP Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-0044-0. HOFBAUER, B., 2004. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5.

CHRÁSTKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu*. 2. aktual. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5326-3.

JOHNSON, R. a kol. 2006. Young children in institutional care at risk of harm. In: NOVOTNÝ, J., S., 2015. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-700-0.

KRTIČKOVÁ, K., 2013. O dětech, smrti a truchlení. In: Šance dětem [online]. Aktualizováno 27.1.2020 [vid. 17.4.2020]. ISSN 1805-8876. Dostupné z:

<https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/o-detech-smrti-a-truchleni-95.html>

LABUSOVÁ, E., 2013. Jsou dnešní děti přetížené? In: Šance dětem [online]. Aktualizováno 24.1.2019 [vid. 17.4.2020]. ISSN 1805-8876. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/jsou-dnesni-deti-pretizene-91.html>

LANGMEIER, B., KREJČÍŘOVÁ, D., 2006. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 80-247-1284-9.

MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., 1997. Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. In: NOVOTNÝ, J., S., 2015. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-700-0.

MATĚJČEK, Z. a kol. 2002. Osvojení a pěstounská péče. In: NOVOTNÝ, J., S., 2015. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-700-0.

MATĚJČEK, Z., 2005. *Výbor z díla*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1056-6.

MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J., 2011. *Psychická deprivace v dětství*. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1983-5.

MAREŠ, J., 2013. *Pedagogická psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0174-8.

MARTÍNEK, Z., 2015. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. aktual. a rozš. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-5309-6.

NOVÁKOVÁ, T., 2016. Význam pohybových aktivit u dětí. In: Šance dětem [online]. Aktualizováno 9.1.2019 [vid. 17.4.2020]. ISSN 1805-8876. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/vyvojitete-a-jeho-potreby/vyznam-pohybovych-aktivit-u-deti.shtml>

NOVOTNÝ, J., S., 2015. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-700-0.

RABOCH, J., ZVOLSKÝ, P., 2001. *Psychiatrie*. 1. vyd. Praha: Galén. ISBN 80-7262-140-8.

PÁVKOVÁ, J., aj., 2001. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-569-5.

PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLÍČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A., 2008. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. 3. aktual. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-423-6.

- PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R., 2016. *Zanedbávání dětí: příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5695-0.
- PUNCH, K., 2008. *Základy kvantitativního šetření*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-381-9.
- ŘÍČAN, P., 2006. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2 přeprac. vyd. Praha: Portál, s. r. o. ISBN 80-7367-124-7.
- SLOWÍK, J., 2016. *Speciální pedagogika*. 2. aktual. a dopl. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0095-8.
- STUHLÍKOVÁ, I., 2002. Základy psychologie emocí. In: WEDLICOVÁ, I., HEŘMANOVÁ, V., 2008. *Kapitoly z vývojové psychologie*. 1: vyd. Ústí nad Labem: FP UJEP Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-0044-0.
- VÁGNEROVÁ, M., 2008. *Vývojová psychologie pro obor speciální pedagogika – vychovatelství*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-306-4.
- VÁGNEROVÁ, M., 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VÁGNEROVÁ, M., 2000. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.
- VAŠUTOVÁ, M., 2005. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. Filozofická fakulta. ISBN 80-7042-691-8.
- WEDLICOVÁ, I., HEŘMANOVÁ, V., 2008. *Kapitoly z vývojové psychologie*. 1: vyd. Ústí nad Labem: FP UJEP Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7414-0044-0.
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48, s. 2322–3692.
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190, s. 10262–10324.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukázka dotazníku

Příloha č. 2: Výňatek z vnitřního řádu DD Jablonné v Podještědí: Organizace výchovně vzdělávacích činností

Příloha č. 3: Výňatek z vnitřního řádu DD Frýdlant: Organizace výchovně vzdělávacích činností v zařízení

Příloha č. 1: Ukázka dotazníku

Dotazník k bakalářské práci na téma: Volný čas dětí v dětských domovech

Vážené děti, obracíme se na Vás s žádostí o spolupráci na průzkumném šetření naší bakalářské práce na výše uvedené téma. Anonymní dotazník, který je pro Vás připraven, pomůže zmapovat názory dětí z dětských domovů na možnosti trávení volného času. Volný čas je doba, kdy nemáte žádné povinnosti vůči sobě ani druhým lidem a v němž se pouze na základě svého vlastního svobodného rozhodnutí věnujete vybraným činnostem. Při vyplňování dotazníku zakroužkujte správné odpovědi.

U některých otázek je ponechán prostor pro Vaše případné sdělení, či názor.

1. Jsem

- a) Chlapec
- b) Dívka

2. Uveďte věk: _____

3. Kolik hodin volného času máš pro sebe ve všední den?

- a) Méně než 1 hodinu.
 - b) 1 až 2 hodiny
 - c) 2 až 3 hodiny
 - d) Nemám žádný volný čas.
-

4. Jaké jsou Tvoje zájmy/koníčky, kterým se věnuješ ve volném čase?

- a) Sport
 - b) Hudba
 - c) Tanec
 - d) Výtvarné činnosti (malování, tvorba keramika, fotografování apod.)
 - e) Uveďte další zájmy: _____
 - f) Nemám žádné zájmy, kterým bych se věnoval/a.
-

5. Kde máš možnost navštěvovat zájmové kroužky (aktivity)?

- a) Přímo v dětském domově.
 - b) Ve městě (obci), kde se nachází dětský domov, kde žiji.
 - c) Ve vzdálenější město (obci).
 - d) Nechodím na kroužky ani na aktivity.
-

6. Kolik hodin volného času denně máš pro sebe během víkendu?

- a) Méně než 1 hodinu.
- b) 1-2 hodiny
- c) 2-3 hodiny
- d) Nemám žádný volný čas.

.....
7. Je pro Tebe důležité, mít čas jen pro sebe kdy máš volno a můžeš dělat, co se Ti zrovna chce?

- a) Ano, protože _____
 - b) Ne, protože _____
 - c) Nevím, neumím vysvětlit.
-

8. Myslíš si, že máš dostatečnou nabídku volnočasových aktivit?

- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Nevím, neumím posoudit.
-

9. Je něco, čemu by ses rád/a věnoval/a?

- a) Ano (Napiš konkrétně čemu se chceš věnovat.)

 - b) Ne
 - c) Nevím.
-

10. Líbí se ti organizované trávení volného času, nebo trávíš rád/a volné chvíle osamoceně?

- a) Mám radši aktivní, organizovaný volný čas.
 - b) Mám radši chvíle, kdy si tvořím něco sám/a.
 - c) Jak kdy, podle situace, a zda mě to baví.
 - d) Nevím, je mi to jedno.
-

11. Znamenají pro Tebe volnočasové kroužky/aktivity odpočinek a uvolnění?

- a) Ano
 - b) Ne
 - c) Někdy
 - d) Neumím posoudit.
-

Děkuji za vyplnění dotazníku.

*Kateřina Borisjuková
Technická univerzita v Liberci*

Příloha č. 2: Výňatek z vnitřního řádu DD Jablonné v Podještědí: Organizace výchovně vzdělávacích činností

III. Organizace výchovně vzdělávacích činností v DD

a) Organizace výchovných činností:

Nejdůležitějším základním cílem naší práce je svědomitě a dlouhodobě připravovat naše děti pro další samostatný a plnohodnotný život v naší společnosti. Z takto obecně formulovaného základního výchovného cíle stanovujeme jednotlivé dílčí výchovné cíle a metody. Tyto jsou rozepisovány v celoročním plánu dětského domova a následně v celoročních, měsíčních a týdenních plánech jednotlivých rodinných skupin. Hlavní dílčí cíle jsou především samostatnost dětí v osobním životě, schopnost aktivně se zapojit do společenského života, schopnost autoregulace a sebeovládání, vytvořené pracovní návyky, pozitivní náhled na život, emocionální vyrovnanost a také úspěšně dokončené vzdělání jako hlavní předpoklad dalšího plnohodnotného života. Tyto cíle jsou rozepisovány v rámci jednotlivých výchovných zaměření, kde se mnohdy prolínají.

Výchova je organizována tak, aby byla co nejlépe nahrazena péčí, kterou jinak poskytuje dobrá rodina tj. podle pedagogických, psychologických a hygienických zásad vyjádřených v režimu dne, jehož cílem je účelný rozvrh zaměstnání dětí, jejich odpočinku a rekreace.

b) Organizace vzdělávání dětí:

DD zajišťuje pravidelnou docházku dětí do MŠ, škol, učilišť a školní praxi. Zodpovídá za řádnou přípravu na vyučování. Ranní služba zodpovídá za to, že všechny děti budou do 7hodin vypraveny z budovy DD, že děti budou čisté, vkusně a vhodně oblečeny dle počasí.

Důraz je kladen zejména na přípravu žáků základní školy. Vzhledem k organizačnímu uspořádání DD je stanovena jednotná učební doba, vhodné je volit aktivní metody učení (řešení problému, didaktické postupy, využití PC, ..), individuální přístup. Pravidelná kontrola žákovských knih, učebních pomůcek. Mladší děti pravidelná četba, především s porozuměním textu. Pravidelné konzultace s třídními učiteli, návštěva rodičovských schůzek. Kontrola studijních průkazů a učňovských knížek. Povinná sobotní dopolední příprava učňů na vyučování.

c) Organizace zájmových činností:

Zájmová činnost:

Klade důraz na aktivní a rozmanitou činnost, ve které se děti mohou realizovat, odrovnávat své handicap a podporovat zdravý způsob života (to nejen po stránce tělesné, ale především psychické a mravně - volní). Významnou roli by zde měly hrát zájmové kroužky, jak interní, tak především externí (TJ Tatran, SK ZŠ, ZUŠ, apod.). Přednost by měly dostávat kroužky externí, neboť děti zde mohou přijít do styku s ostatními vrstevníky z města. Při tělesné výchově je dobré vhodně využívat tělesné

namáhavých her, kde si mohou především chlapci vybit své napětí a přebytek energie (Při těchto aktivitách je potřeba odhadnout hranice, kdy jde ještě o abreakci, a kdy už může jít o posilování vlastní agrese dítěte.). Snažit se, aby každé dítě mělo dobrovolnou zájmovou činnost. Organizovat zápasy v kopané a ledním hokeji s chlapci z města, bruslení, účast na sportovních závodech a turnajích.

Samozřejmě je potřeba podporovat i kroužky pro děti umělecky nadané – výtvarný kroužek, ruční práce, hra na hudební nástroj, zpěv, keramika, vaření atd.

Se zájmovou činností úzce souvisí i činnost rekreační.

Rekreační činnost:

Poskytuje dostatek prostoru pro zregenerování sil, odpočinek a zábavu, kde lze do jisté míry ventilovat psychické problémy našich dětí. Vhodné jsou aktivnější formy odpočinku (vycházky, turistické i jiné výlety do okolí - alespoň 1krát měsíčně), dále stolní a společenské hry, častý pobyt na čerstvém vzduchu, četba (podpora návštěv knihovny). Pasivnější činnosti (např. televize, hudba) by se měli používat s určitými pravidly - viz výběrovost, přiměřenost pořadu věku,...a méně často.

Příloha č. 3: Výňatek z vnitřního řádu DD Frýdlant: Organizace zájmových činností

3.3. Organizace zájmových činností

V rámci vedení dětí k účelnému využívání volného času zařízení vytváří všem dětem podmínky pro jejich zájmovou činnost účasti v různých dostupných formách mimoškolních aktivit. Děti se mohou účastnit zájmové činnosti v zařízení, ve školách a ve specializovaných zájmových útvarech.

1) V zařízení se mohou děti účastnit individuální i řízené zájmové činnosti pod vedením odborných pracovníků, včetně zaměstnanců externích, v závislosti zejména na čase stanoveném v organizaci dne, materiálních a prostorových podmínkách a na odbornosti vedoucího útvaru.

a) v rámci individuální zájmové činnosti mohou děti ve svém osobním volnu provozovat zejména:

stolní a jiné hry včetně her na PC či tabletech, výtvarnou nebo pracovní činnost s materiálem (keramika, dřevo ...), četbu, poslech a sledování audiovizuální techniky, dostupné pohybové a sportovní aktivity v budově i mimo zařízení (kolo, in-line, míčové hry, bruslení ...) včetně tanečních aktivit, hru na hudební nástroje apod.

- vychovatelé půjčují dětem na požádání potřebný materiál a průběžně dohlížejí na bezpečnost dětí

- o této i nahodilé formě činnosti si děti rozhodují samy

b) v rámci řízené zájmové činnosti mohou děti pod odborným vedením provozovat zejména:

- práci na PC či tabletech (s internetem), výtvarnou činnost, hudební činnost, sportovní činnost (plavání, jízda na kole, turistika ...), vaření, apod.

- tato řízená činnost podléhá časovému plánu

- odborní pracovníci zabezpečují činnost potřebným materiálem a dohlížejí na bezpečnost dětí

2) Ve školách se děti mohou účastnit nabízené zájmové činnosti po projednání s vychovateli své rodinné skupiny.

vychovatelé projednají se školou účast dítěte v nabízeném "kroužku", případné materiální zabezpečení včetně případné úhrady nákladů a všechny další podmínky, např. sledování docházky a omluvy nepřítomnosti

3) Ve specializovaných zájmových útvarech se mohou děti účastnit zájmové činnosti na základě svého zájmu a projednání s vychovateli své rodinné skupiny.

- vychovatelé budou dětem při výběru zájmových útvarů nápomocni; výběr zájmových útvarů realizují zpravidla počátkem školního roku a v pololetí (s výjimkou nově příchozích dětí do zařízení)
- vychovatelé ověří, zda zájmový útvar vlastní příslušnou akreditaci pro svou činnost
- vychovatelé osobním kontaktem s vedoucím zájmového útvaru zjistí všechny podmínky účasti dítěte v útvaru a domluví způsob vzájemné komunikace, zejména z důvodu přehledu o účasti dítěte v útvaru
- vychovatelé projednají možnost úhrady nákladů za účast v zájmovém útvaru v závislosti na její výši s vedoucí vychovatelkou a po schválení ředitelkou zabezpečí její úhradu; její výši předtím zahrnou do „měsíčního rozpočtu“ rodinné skupiny
- vychovatelé jsou povinni zabezpečit doprovod dětí do i ze zájmového útvaru v závislosti na jeho dostupnosti a schopnosti dětí samostatného pohybu mimo zařízení (i staršími dětmi).